

OPETUSMINISTERIÖ

EHDOTUS ERITYISOPETUKSEN STRATEGIAKSI TOISEN ASTEEN AMMATILLISEEN KOULUTUKSEEN

6:2002

Opetusministeriön työryhmien muistioita
Promemorior av undervisningsministeriets arbetsgrupper

KUVAILULEHTI

Julkaisija
Opetusministeriö

Julkaisun päivämäärä
7.3.2002

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Ammatillisen peruskoulutuksen erityisopetuksen strategia- työryhmä		Julkaisun laji Työryhmän muistio	
Puheenjohtaja Olli Daavittila Sihteerit Kaija Miettinen ja Tarja Mänty		Toimeksiantaja Opetusministeriö	
		Toimielimen asettamispvm 5.9.2000	Dnro 31/430/2000
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Ehdotus erityisopetuksen strategiaksi toisen asteen ammatilliseen koulutukseen			
Julkaisun osat			
Tiivistelmä			
<p>Ammatillisen peruskoulutuksen erityisopetuksen strategiatyöryhmän määritteli tulevaisuuden vision seuraavasti:</p> <p>Kaikille tarjotaan perusopetuksen jälkeen mahdollisuus ammatilliseen kehittymiseen työtä, työtoimintaa, jatko-opintoja ja hyvää elämää varten. Ammatillinen koulutus nähdään merkittävänä yhteiskunnallisen osallistumisen edistäjänä. Ammatillisen erityisopetuksen järjestämisessä ensisijaisena vaihtoehtona on integraatio eli koulutus ammatillisissa oppilaitoksissa. Tavoitteena on liikkumis-, kommunikaatio- ja asenne-esteetön ammatillinen oppilaitos, jossa myös tukea tarvitseva opiskelija on tavallinen opiskelija. Ammatillista koulutusta kehitetään siten, että ammatillinen erityisopetus sulautuu luonnolliseksi osaksi yleistä koulutustarjontaa ja käytännön työtä oppilaitoksissa. Tarvittavin tukitoimin ja opetusta tarvittaessa mukauttamalla mahdollistetaan osallistuminen ammatilliseen koulutukseen kaikilla koulutusaloilla opiskelijan taustasta ja oppimisedellytyksistä riippumatta ottaen huomioon kunkin alan erityisvaatimukset. Kehittämistoimien valmistelussa otetaan huomioon inklusion eteneminen koulutuksessa ja yhteiskunnassa.</p> <p>Visiossa asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi työryhmä esittää seuraavaa:</p> <p>Toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa tulee kiinnittää erityistä huomiota koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseen. Kaikilla tukea tarvitsevilla henkilöillä eri puolella maata tulee halutessaan olla mahdollisuus saada toisen asteen koulutusta ja mahdollisuus omien edellytysten ja kiinnostusten mukaiseen opiskeluun. Opiskelijan erityisten tukitoimien tarve tulee oppilaitoksessa selvittää siten, että henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma voidaan laatia säädösten mukaisesti. Lisäksi on huolehdittava siitä, että opiskelija saa HOJKS:n mukaiset palvelut koulutuksen aikana. Rahoitusperusteet tulee määrittellä erityisopetuksen opiskelijoiden edellä mainittujen erilaisten tukipalveluiden ja erityisten opiskelijajärjestelyiden tarpeen perusteella.</p> <p>Vaikeimmin vammaisten ammatillinen koulutus tulee järjestää yksilöllisesti ottaen huomioon henkilön lähtökohdat ja tarpeet. Vaikeimmin vammaisten henkilöiden opiskelumahdollisuudet tulee turvata koko maassa siten, että koulutus toteutetaan kiinteänä verkostoyhteistyönä eri toimijoiden ja hallinnonalojen välillä.</p> <p>Integraatioperiaatteen toteutumiseksi ammatillisten oppilaitosten edellytyksiä erityisopetuksen järjestämiseen on parannettava. Ammatillisten erityisoppilaitosten toiminnan yhtenä painopistealueena tulee olla vaikeimmin vammaisten koulutuksen järjestäminen ja kehittäminen. Lisäksi ammatillisten erityisoppilaitosten tehtävänä palvelu- ja kehittämisskeskuksina on tukea alueensa ammatillisen erityisopetuksen järjestämistä. Siirtymävaiheen ohjauksessa, suunnittelussa ja toteutuksessa yhteistyö lähettävän ja vastaanottavan oppilaitoksen kesken ei vielä toimi tarkoituksenmukaisesti.</p> <p>Koulutetuista erityisopettajista on pulaa ammatillisessa koulutuksessa, ja yhä paheneva tilanne vaatii toimenpiteitä. Erityisopetuksen kehittäminen oppilaitoksissa edellyttää koko henkilöstön niin perus- kuin täydennyskoulutuksenkin kehittämistä. Erityisopetuksen kehittämiseksi tulee käynnistää erityisopetuksen laadullinen ja määrällinen arviointi.</p>			
Avainsanat (asiasanat) ammatillinen erityisopetus, erityisopiskelija, vammaisuus, ammatillinen koulutus			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Opetusministeriön työryhmien muistioita 2002:6		ISSN 0359-761X	ISBN 952-442-411-8
Kokonaissivumäärä 47	Kieli Suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Yliopistopaino		Kustantaja Opetusministeriö	

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare
Undervisningsministeriet

Utgivningsdatum
7.3.2002

Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare) Strategigruppen för specialundervisningen i den grundläggande yrkesutbildningen Ordförande Olli Daavittila Sekreterare Katja Miettinen och Tarja Mänty	Typ av publikation Arbetsgruppspromemoria	
	Uppdragsgivare Undervisningsministeriet	
	Datum för tillsättandet av organet 5.9.2000	Dnr 31/430/2000
Publikation (även den finska titeln) Förslag till strategi för specialundervisningen i yrkesutbildningen på andra stadiet (Ehdotus erityisopetuksen strategiaksi toisen asteen ammatilliseen koulutukseen)		
Publikationens delar		
Sammandrag Strategigruppen för specialundervisningen i den grundläggande yrkesutbildningen definierade sin framtidsvision som följer: Alla erbjuds efter den grundläggande utbildningen möjlighet till yrkesinriktad utveckling med tanke på arbete, arbetsverksamhet, fortsatta studier och ett bra liv. Yrkesutbildningen ses på ett anmärkningsvärt sätt kunna bidra till samhälligt deltagande. När det gäller att ordna specialyrkesundervisning är det första alternativet integration, dvs. utbildning i en yrkesläroanstalt. Målet är en vad gäller rörelsemöjligheter, kommunikation och attityder hinderfri yrkesläroanstalt där även den stödbehövande eleven är en vanlig studerande. Yrkesutbildningen utvecklas så, att specialyrkesundervisningen smälter samman med det allmänna utbildningsutbudet och det praktiska arbetet i läroanstalterna som en naturlig del. Med nödvändiga stödåtgärder och genom att vid behov anpassa undervisningen blir det möjligt att delta i yrkesutbildning på alla utbildningsområden oberoende av den studerandes bakgrund och inlärningsförutsättningar med hänsyn till de specialkrav som respektive bransch ställer. I planeringen av utvecklingsåtgärderna beaktas hur inklusionen framskrider i utbildningen och i samhället. För att de mål som sätts i visionen skall kunna uppnås föreslår arbetsgruppen följande: I yrkesutbildningen på andra stadiet bör särskild vikt läggas vid att jämställdheten i utbildningshänseende tillgodoses. Alla stödbehövande runt om i landet skall om de så önskar ha möjlighet att få utbildning på andra stadiet och möjlighet att studera enligt sina förutsättningar och intressen. En studerandes behov av särskilda stödåtgärder skall utredas i läroanstalten så att den individuella planen för hur undervisningen skall ordnas kan göras upp enligt bestämmelserna. Det skall också sörjas för att studeranden under utbildningen får den service som förutsätts i den individuella planen. Finansieringsgrunderna skall bestämmas utgående från det behov av ovan nämnda stödtjänster av olika slag och av särskilda studiearrangemang som de studerande i specialundervisningen har. Yrkesutbildningen för de mest gravt handikappade bör ordnas individuellt med hänsyn till studerandens utgångsläge och behov. Studiemöjligheterna för de mest gravt handikappade skall säkerställas i hela landet så att utbildningen genomförs i form av ett fast nätverkssamarbete mellan olika aktörer och förvaltningssektorer. För att integrationsprincipen skall kunna följas måste yrkesläroanstalternas förutsättningar att ordna specialundervisning förbättras. En fokusering i specialyrkesläroanstalternas verksamhet bör vara att ordna och utveckla utbildningen för de mest gravt handikappade. Specialyrkesläroanstalterna skall också som service- och utvecklingscentrum stödja förutsättningarna att ordna specialyrkesundervisningen i området. Under övergångsperioden fungerar samarbetet kring handledning, planering och genomförande mellan den sändande och den mottagande läroanstalten inte ännu ändamålsenligt. Det råder brist på utbildade speciallärare i yrkesutbildningen, och situationen, som bara blir värre, kräver åtgärder. Läroanstalternas utveckling av specialundervisningen förutsätter att både den grundläggande utbildningen och fortbildningen för hela personalen utvecklas. För utvecklingen av specialundervisningen bör en kvalitets- och kvantitetsmässig utvärdering av specialundervisningen sättas i gång.		
kelord (Specialyrkesundervisning, specialstuderande, handikapp, yrkesutbildning)		
Övriga uppgifter		
Seriens namn och nummer Promemorior av undervisningsministeriets arbetsgrupper 2002:6	ISSN 0359-761X	ISBN 952-442-411-8
Sidoantal 47	Språk Finska	Pris Sekretessgrad offentlig
Distribution Universitetstrycket	Förlag Undervisningsministeriet	

DESCRIPTION

Publisher
Ministry of Education

Date of publication
7.3.2002

Authors (If a committee: name, chair, secretary) Strategy group for special-needs education in initial vocational training Chair: Olli Daavittila Secretary: Tarja Mänty ja Kaija Miettinen		Type of publication Committee report	
		Contracted by Ministry of Education	
		Committee appointed on 5.9.2000	Dno 31/430/2000
Name of publication Proposal for a strategy for special-needs education in initial vocational training			
Parts			
Abstract The strategy group outlined the following future vision : Everyone will be offered an opportunity for vocational development with a view to work, work-related activities, further training and good life. Vocational training is seen to play an important part in promoting social participation. The primary goal in special-needs vocational training is integration, that is, training in a vocational institute. The aim is an institution with no obstacles in terms of mobility, communication and attitudes, where a student needing support is a student like any other. Vocational training will be developed to incorporate special-needs education and training as a natural part of the overall provision and practical work of the institution. By providing necessary support and adapting training where needed, the institution enables special-needs students to take part in education and training in all fields of study, irrespective of their background and learning ability, with due regard to the special demands of each field. The development measures will promote inclusion in training and in society. With a view to achieving the vision, the committee proposes the following : Upper-secondary vocational education and training must pay special attention to ensuring equal opportunity in education. All persons with special needs in different parts of the country must have access to secondary training and an opportunity to study according to their capabilities and interests. The institution must investigate the student's need for supportive action in order to be able to draw up a personal study plan, as provided in legislation. In addition, care must be taken to ensure that the student receives the services defined in the personal teaching arrangements plan during his/her training. The financing rules must be set based on the various special supportive services and special teaching arrangements needed by the student. The most severely disabled students' training must be arranged individually with due attention to the person's capabilities and needs. Training opportunities must be secured for the most severely disabled all over the country through close networking between different operators and administrative sectors. The principle of integration requires that the prerequisites of different vocational institutes are improved. One priority for special-needs vocational institutes must be to arrange and develop training geared to the most severely disabled. Further, in their capacity as service and development centres, these institutes must contribute to the organisation of special-needs vocational training in their areas. During the transition, cooperation between the sending and receiving institute in guidance, planning and implementation does not yet work adequately. There is a shortage of qualified special-needs teachers in vocational training, and measures are needed to put right the constantly deteriorating situation. The development of special-needs education requires the development of teachers' initial and continuing education. A qualitative and quantitative evaluation must be undertaken with a view to further developing special-needs vocational training.			
Other information			
Name and number of series Ministry of Education committee reports		ISSN 0359-761X	ISBN 952-442-411-8
Number of pages 47	Language Finnish	Price	Degree of confidentiality Public
Distributed by Helsinki University Press		Published by Ministry of Education	

OPETUSMINISTERIÖLLE

Opetusministeriö asetti 5.9.2000 ammatillisen peruskoulutuksen erityisopetuksen strategiatyöryhmän, jonka tehtäväksi määriteltiin valmistella ehdotus erityisopetuksen strategiaksi toisen asteen ammatilliseen koulutukseen.

Strategiatyöryhmän asettamisen yhteydessä opetusministeriö määritteli, että strategiaehdotuksen tulee sisältää vähintään seuraavat kokonaisuudet:

- erityisopetuksen määrällinen ja laadullinen kehittäminen
- vaikeimmin vammaisten ammatillisen koulutuksen järjestäminen
- erityisopetuksen kehittämis-, ohjaus- ja tukitoimet ammatillisissa oppilaitoksissa
- oppimisvaikeuksien tunnistaminen ja ottaminen huomioon opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa
- erityisopetuksen rahoitus
- ammatillisten opettajien ja erityisopettajien perus- ja täydennyskoulutus
- opiskelijaksi ottaminen ammatilliseen erityisopetukseen

Työryhmän puheenjohtajaksi opetusministeriö kutsui rehtori Olli Daavittilan (Keskuspuiston ammattiopisto) ja jäseniksi seuraavat henkilöt: ylitarkastaja Tarja Riihimäki (Opetusministeriö), varapuheenjohtaja, koulutuspäällikkö Manu Altonen (Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto TT), rehtori Markku Aunola (Kiipulasäätiö), ylitarkastaja Ulla Aunola (Opetushallitus) 30.4.2001 saakka, erityisasiantuntija Johan Hahkala (Suomen Kuntaliitto) 14.9.2001 saakka, koulutuspäällikkö Erkki Husu (Toimihenkilökeskusjärjestö STTK ry) 31.12.2001 saakka, pedagogisk utvecklare Hans-Erik Jansson (Förbundet De Utvecklingsstördas Väl rf), työvoima- ja koulutuspoliittinen sihteeri Jari-Pekka Jyrkänne (Suomen Ammattiliittojen Keskusliitto SAK ry) 14.10.2001 saakka, ylitarkastaja Aini Kimpimäki (Sosiaali- ja terveysministeriö), erityisasiantuntija Susanna Kivelä (Suomen Kuntaliitto) 15.9.2001 alkaen, koulutuspoliittinen sihteeri Merja Laamo (Opetusalan Ammattijärjestö OAJ), lainsäädäntöneuvos Matti Lahtinen (Opetusministeriö) 1.8.2001 alkaen, rehtori Marketta Leander (Suomen Ammatillisten oppilaitosten rehtoriliitto, Kotkan ammatillinen koulutuskeskus), opetusneuvos Kaija Miettinen (Opetushallitus) 1.5.2001 alkaen, Erkki Mustaparta (Kehitysvammaisten Tukiliitto), apulaisjohtaja Tarja Mänty (Alavuden erityisammattikoulu), johtaja Markku Niemelä (Uudenmaan erityishuoltoapiiri), rehtori Jaakko Nikula (Palvelutyönantajat ry; Invalidiliiton Järvenpään koulutuskeskus), rehtori Jouni Onnela (Arlainstituutti), järjestöpäällikkö Merja Portimo (Vammaisfoorumi, Näkövammaisten Keskusliitto), työvoima- ja koulutuspoliittinen sihteeri Saana Siekkinen (Suomen Ammattiliittojen Keskusliitto SAK ry) 15.10.2001 alkaen, lainsäädäntöneuvos Arto Sulonen (Opetusministeriö) 31.7.2001 saakka, hallitussihteeri Kaija Suorsa-Aarnio (Opetusministeriö), rehtori Olavi Uitto (Merikosken ammatillinen koulutuskeskus, Hengitysliitto HELI ry), järjestö- ja koulutussihteeri Tanja Vornanen (Suomen Ammattiin Opiskelevien Keskusliitto - Sakki ry, Suomen Terveystieteiden- ja Sosiaalialan Opiskelijoiden Liitto ry, Suomen Kauppaopiskelijain liitto ry)

Työryhmän sihteereinä ovat toimineet ylitarkastaja Ulla Aunola (30.4.2001 saakka), opetusneuvos Kaija Miettinen (1.5.2001 alkaen) ja apulaisjohtaja Tarja Mänty.

Työryhmän toimikausi päättyi 31.12. 2001 ja se anoi työelleen jatkoaikaa 28.2.2002 saakka.

Saatuaan työnsä valmiiksi työryhmä jättää strategiaehdotuksensa kunnioittaen opetusministeriölle.

Muistioon jättivät eriävän mielipiteensä koulutuspoliittinen sihteeri Merja Laamo ja rehtori Marketta Leander.

Helsingissä 7. päivänä maaliskuuta 2002.

Olli Daavittila

Tarja Riihimäki

Manu Altonen

Markku Aunola

Hans-Erik Jansson

Aini Kimpimäki

Susanna Kivelä

Merja Laamo

Matti Lahtinen

Marketta Leander

Kaija Miettinen

Erkki Mustaparta

Tarja Mänty

Markku Niemelä

Jaakko Nikula

Jouni Onnela

Merja Portimo

Kaija Suorsa-Aarnio

Olavi Uitto

Tanja Vornanen

Sisällys

I TAUSTAKSI	8
1 Ammatillisen peruskoulutuksen erityisopetuksen strategiatyöryhmä.....	8
1.1 Työryhmän asettaminen	8
1.2 Selvitys ammatillisen erityisopetuksen laadullisesta, määrällisestä ja alueellisesta tarpeesta ja tarjonnasta	9
1.3 Työryhmän toiminta.....	9
2 Koulutuksellinen tasa-arvo: säännöksiä, sopimuksia ja koulutuspoliittisia näkemyksiä.....	10
2.1 Koulutuksellinen tasa-arvo.....	10
2.2 Normalisaatio, integraatio ja inklusio	11
2.3 Ihmisoikeussopimukset ja muut kansainväliset asiakirjat ja julistukset	12
2.3.1 YK:n ihmisoikeussopimukset	12
2.3.2 Muut kansainväliset asiakirjat ja julistukset.....	13
3 Ammatillinen erityisopetus	14
3.1 Ammatillisen erityisopetuksen historiaa	14
3.2 Erityisopetusta koskeva säätely toisen asteen koulutuksessa.....	16
3.2.1 Erityisopetus ammatillisen koulutuksen lainsäädännössä.....	16
3.2.2 Erityiset opetusjärjestelyt lukiokoulutuksessa	18
3.3 Ammatillisen erityisopetuksen laajuus.....	19
3.3.1 Ammatillisen erityisopetuksen järjestäminen	19
3.3.2 Vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus	23
3.4 Ammatillisen erityisopetuksen rahoitus	23
3.5 Ammatillisen erityisopetuksen arvioinnista ja kehittämisestä	25
4 Kehittämisen lähtökohdat ja tulevaisuuden visio.....	27
4.1 Ammatillisen koulutuksen kehittämisen lähtökohdat	27
4.2 Ammatillisen erityisopetuksen tulevaisuuden visio	27
II EHDOTUKSET	29
5 Koulutuksen saavutettavuus	29
5.1 Koulutuksellisen tasa-arvon toteutuminen	29
5.2 Opiskelijan erityistarpeiden määrittäminen	31
5.3 Vaikeimmin vammaisten ammatillinen koulutus.....	32
5.4 Ammatillinen lisäkoulutus ja elinikäinen oppiminen.....	33
5.5 Ammatilliseen erityisopetukseen liittyvä tiedotus ja markkinointi.....	34
6 Ammatillisen erityisopetuksen sisällöt ja järjestelyt.....	34
6.1 Ammatillisissa oppilaitoksissa annettava erityisopetus	34
6.2 Ammatillisia erityisoppilaitoksia koskevat ehdotukset.....	36
6.3 Opettajien koulutus	38
6.4 Investointirahoitus.....	39
7 Ehdotukset lisäselvityksistä.....	40
7.1 Ammatillisen erityisopetuksen valtakunnallinen arviointi.....	40
7.2 Koulutuksen tuloksellisuus	41
7.3 Erityiset tukitoimet lukiossa.....	41
8 Tiivistelmä.....	42
9 Eriävät mielipiteet	44
Lähteet.....	46

I TAUSTAKSI

1 Ammatillisen peruskoulutuksen erityisopetuksen strategiatyöryhmä

1.1 Työryhmän asettaminen

Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa vuosille 1999-2004 todetaan, että suunnitelmakaudella laaditaan ammatillisen erityisopetuksen kansallinen strategia. Opetusministeriö asetti 5.9.2000 ammatillisen peruskoulutuksen erityisopetuksen strategiatyöryhmän, jonka tehtäväksi määriteltiin valmistella ehdotus erityisopetuksen strategiaksi toisen asteen ammatilliseen koulutukseen.

Strategiatyöryhmän asettamisen yhteydessä opetusministeriö määritteli, että strategiaehdotuksen tulee sisältää vähintään seuraavat kokonaisuudet:

- erityisopetuksen määrällinen ja laadullinen kehittäminen
- vaikeimmin vammaisten ammatillisen koulutuksen järjestäminen
- erityisopetuksen kehittämis-, ohjaus- ja tukitoimet ammatillisissa oppilaitoksissa
- oppimisvaikeuksien tunnistaminen ja ottaminen huomioon opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa
- erityisopetuksen rahoitus
- ammatillisten opettajien ja erityisopettajien perus- ja täydennyskoulutus
- opiskelijaksi ottaminen ammatilliseen erityisopetukseen

Työryhmän puheenjohtajaksi opetusministeriö kutsui rehtori Olli Daavittilan (Keskuspistön ammattiopisto) ja jäseniksi seuraavat henkilöt:

Ylitarkastaja Tarja Riihimäki (Opetusministeriö), varapuheenjohtaja

Koulutuspäällikkö Manu Altonen (Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto TT)

Rehtori Markku Aunola (Kiipulasäätio)

Ylitarkastaja Ulla Aunola (Opetushallitus) 30.4.2001 saakka

Erityisasiantuntija Johan Hahkala (Suomen Kuntaliitto) 14.9.2001 saakka

Koulutuspäällikkö Erkki Husu (Toimihenkilökeskusjärjestö STTK ry), 31.12.2001 saakka

Pedagogisk utvecklare Hans-Erik Jansson (Förbundet De Utvecklingsstördas Väl rf)

Työvoima- ja koulutuspoliittinen sihteeri Jari-Pekka Jyrkänne

(Suomen Ammattiliittojen Keskusliitto SAK ry) 14.10.2001 saakka

Ylitarkastaja Aini Kimpimäki (Sosiaali- ja terveysministeriö)

Erityisasiantuntija Susanna Kivelä (Suomen Kuntaliitto) 15.9.2001 alkaen

Koulutuspoliittinen sihteeri Merja Laamo (Opetusalan Ammattijärjestö OAJ)

Lainsäädäntöneuvos Matti Lahtinen (Opetusministeriö) 1.8.2001 alkaen

Rehtori Marketta Leander (Suomen Ammatillisten oppilaitosten rehtoriliitto, Kotkan ammatillinen koulutuskeskus)

Opetusneuvos Kaija Miettinen (Opetushallitus) 1.5.2001 alkaen

Erkki Mustaparta (Kehitysvammaisten Tukiliitto)

Apulaisjohtaja Tarja Mänty (Alavuden erityisammattikoulu)

Johtaja Markku Niemelä (Uudenmaan erityishuoltoapiiri)
 Rehtori Jaakko Nikula (Palvelutyöntajat ry; Invalidiliiton Järvenpään koulutuskeskus)
 Rehtori Jouni Onnela (Arlainstituutti)
 Järjestöpäällikkö Merja Portimo (Vammaisfoorumi, Näkövammaisten Keskusliitto)
 Työvoima- ja koulutuspoliittinen sihteeri Saana Siekkinen (Suomen Ammattiliittojen Keskusliitto SAK ry) 15.10.2001 alkaen
 Lainsäädäntöneuvos Arto Sulonen (Opetusministeriö) 31.7.2001 saakka
 Hallitussihteeri Kaija Suorsa-Aarnio (Opetusministeriö)
 Rehtori Olavi Uitto (Merikosken ammatillinen koulutuskeskus, Hengitysliitto HELI ry)
 Järjestö- ja koulutussihteeri Tanja Vornanen (Suomen Ammattiin Opiskelevien Keskusliitto - Sakki ry, Suomen Terveystenhuolto- ja Sosiaalialan Opiskelijoiden Liitto ry, Suomen Kauppaopiskelijain liitto ry)

Työryhmän sihteereinä ovat toimineet ylitarkastaja Ulla Aunola (30.4.2001 saakka), opetusneuvos Kaija Miettinen (1.5.2001 alkaen) ja apulaisjohtaja Tarja Mänty.

1.2 Selvitys ammatillisen erityisopetuksen laadullisesta, määrällisestä ja alueellisesta tarpeesta ja tarjonnasta

Strategiatyöryhmää asetettaessa todettiin, että strategiatyön yhteydessä opetusministeriössä tehdään selvitys ammatillisen erityisopetuksen laadullisesta, määrällisestä ja alueellisesta tarpeesta ja tarjonnasta.

Opetusministeriön pyytämien tarjousten perusteella selvityksen tekijäksi valittiin Alavuden erityisammattikoulu. Selvityksen laati oppilaitoksen apulaisjohtaja Tarja Mänty. Selvitys on osana alaryhmien raporteista koostuvaa muistiokokonaisuutta.

1.3 Työryhmän toiminta

Työryhmän toimikausi oli 1.9.2000–31.12.2001. Työryhmä anoi työnsä jatkoaikaa 28.2.2002 saakka. Toimikautensa aikana strategiatyöryhmä kokoontui kymmenen kertaa, kokouksista yksi oli työryhmän ulkopuolisten asiantuntijoiden kuulemistilaisuus. Lisäksi strategiatyöryhmän puheenjohtajat ja sihteerit kokoontuivat viisi kertaa.

Ensimmäisen kokoontumisen yhteydessä työryhmä jakaantui seitsemään alaryhmään, joiden tehtävänä oli selvittää opetusministeriön määrittelemiä strategiaehdotuksen osa-alueita. Alaryhmät toimivat itsenäisesti, mutta strategiatyöryhmän ohjauksessa; kukin alaryhmä raportoi ryhmän toiminnan tuloksia strategiatyöryhmän kokouksissa. Alaryhmät kuuluivat toimintansa aikana useita omien osa-alueidensa asiantuntijoita ja toimijoita. Työryhmien tuottamat raportit on koottu erilliseksi muistiokokonaisuudeksi.

Alaryhmien laatimat ehdotukset ovat olleet pohjana tätä strategiaa laadittaessa. Strategiatyöryhmä ei sitoudu raporttien sisältöihin kokonaisuudessaan. Vain strategiaan mukaan otetut ehdotukset on hyväksytty yhteisessä käsittelyssä.

2 Koulutuksellinen tasa-arvo: säännöksiä, sopimuksia ja koulutuspoliittisia näkemyksiä

2.1 Koulutuksellinen tasa-arvo

Koulutuksellinen tasa-arvo edellyttää, että jokaisella Suomessa asuvalla on oppimis- tai toimintaedellytyksistä riippumatta mahdollisuus osallistua myös toisen asteen koulutukseen. Suomessa ei ole oppivelvollisuutta toisen asteen koulutuksen osalta, mutta koulutuksellisen tasa-arvon periaatteen mukaisesti koko ikäluokalle pyritään turvaamaan mahdollisuus toisen asteen koulutukseen.

Vuoden 1995 perusoikeusuudistus, jossa on otettu huomioon kansainvälisten sopimusten ja julistusten vaatimukset, takaa kaikille henkilöille kansalaisoikeudet, poliittiset, taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet tasavertaisesti. Maaliskuun 1. päivänä 2000 voimaan tulleen Suomen perustuslain mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Perustuslain 16 §:n mukaan jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Perustuslain 16 § turvaa myös muun kuin perusopetuksen saataavuuden, ei kuitenkaan yksilön subjektiivisena oikeutena, vaan julkiselle vallalle asetettuna turvaamisveloitteena. Lain mukaan julkisen vallan on turvattava jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

Koulutuksen lainsäädännön kokonaisuudistus tuli voimaan 1. päivänä tammikuuta 1999. Uudistuksen tarkoituksena oli koota ja selkeyttää hajanainen ja vanhentunut koulutusta koskeva lainsäädäntö yhtenäisten periaatteiden mukaisesti. Koulutusta koskevan lainsäädännön uudistamisen yhteydessä on kiinnitetty erityistä huomiota siihen, että lainsäädäntö turvaa koulutuksellisen tasa-arvon ja yhdenvertaiset koulutuspalvelut.

Valtioneuvoston hyväksymä koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma ohjaa koulutustarjonnan periaatteita. Kehittämissuunnitelmassa asetettuja tavoitteita toteutetaan kehyspäätösten sekä vuosittain talousarvion yhteydessä tehtävien mitoitus- ja kohdentamispäätösten mukaisesti. Tavoitteiden toteutumista seurataan ja arvioidaan vuosittain. Kehittämissuunnitelmassa vuosille 1999–2004 tavoitteeksi on asetettu, että kaikille peruskoulusta pääseville tarjotaan jatko-opintopaikka: ”Koko ikäluokalle tarjotaan jatko-opintomahdollisuudet lukiossa tai ammatillisessa peruskoulutuksessa”. Lisäksi todetaan, että ammatillisen koulutuksen tarjonnan riittävyys varmistetaan. Erityisopetuksella pyritään turvaamaan kaikille mahdollisuus työllistymistä tukevaan ammatilliseen koulutukseen. Kouluttautumista ja työelämään siirtymistä tuetaan sisällyttämällä opintoihin elämänhallintaa ja työkykyä parantavia tukitoimenpiteitä. Kehittämissuunnitelman mukaisesti suunnitelmakaudella laaditaan ammatillisen erityisopetuksen kansallinen strategia.

Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen hallitusohjelman koulutus- ja tiedepolitiikan osuudessa todetaan: ”Yhtäläiset koulutusmahdollisuudet kuuluvat jokaiselle kansalaiselle asuinpaikasta, iästä, kielestä ja taloudellisesta asemasta riippumatta elinikäisen oppimisen periaatteen mukaisesti. Koulutuspolitiikalla ehkäistään syrjäytymistä ja vastataan ikääntymisen asettamiin haasteisiin.”

Koulutuksen kehittämisesä tavoitteena on antaa kaikille mahdollisuus itsensä kehittämiseen, kasvuun ja oppimiseen omista edellytyksistä ja elämäntilanteesta lähtien. Koulutuksen on vastattava muuttuvan yhteiskunnan haasteisiin. Kattavuuden ja tasa-arvon periaate korostaa sitä seikkaa, että koulutus tulee saattaa kaikkien ulottuville. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että koulutusta suunniteltaessa ja organisoitaessa tulee ottaa huomioon opiskelijoiden yksilölliset tarpeet ja elämäntilanteet. Oppimisen ja osallistumisen esteet tulee ottaa huomioon koulutuksen järjestämistä, sisältöä ja opetusmenetelmiä, mutta myös tiloja, välineitä ja materiaaleja suunniteltaessa. Tasa-arvon periaatteen mukaisesti koulutusjärjestelmän on tarjottava kaikille yhtäläiset mahdollisuudet kykyjen ja edellytysten mukaiseen koulutukseen sekä mahdollisimman samanlainen koulutuksellinen pätevyys. Koulutuksellinen tasa-arvo edellyttää sekä määrällisesti riittäviä että laadullisesti korkeatasoisia koulutuspalveluja.

2.2 Normalisaatio, integraatio ja inkluisio

Normalisaatio tarkoittaa sitä, että erityistä tukea tarvitseville henkilöille kuuluvat samanlaiset oikeudet, mahdollisuudet ja velvollisuudet kuin muillekin. Kyse on ihmisoikeuksista, tasa-arvosta, valinnanmahdollisuuksista, mielipiteen ilmaisun vapaudesta sekä itsemääräämisoikeudesta. Normalisaation periaatteen mukaisesti kaikilla ihmisillä on oikeus opiskella ja toimia edellytystensä mukaisesti. Erityistä tukea tarvitsevilla ihmisillä on oikeus sellaiseen tukeen, että he kykenevät integroitumaan yhteiskuntaan sen täysivaltaisina jäseninä. Yhteiskunnan velvollisuutena on järjestää kansalaistensa tarvitsemia tukipalveluita. (Lehtinen & Pirttimaa 1995; Nirje 1985.)

Koulutuksellisen tasa-arvon tavoitteet ja kansainväliset sitoumukset konkretisoituvat erityisoppilaiden ja -opiskelijoiden kouluintegraatioon ja inkluisioon liittyvinä kysymyksinä. Erityispedagogiikassa integraatiokäsité on jo 1960-luvulta asti tarkoittanut pyrkimystä kasvattaa koko ikäluokka yhdessä, mutta koulun sisäisesti eriyttäen. Integraatio sanana sisältää sen, että jotakin yritetään palauttaa takaisin perusryhmään. (Tuunainen 2001.) Integraatioperiaatteiden mukaisesti myös tukea tarvitsevien opiskelijoiden ammatillinen koulutus pyritään toteuttamaan ensisijaisesti normaaliryhmissä muiden opiskelijoiden kanssa.

Integraatio on tavoite, jota kohden voidaan edetä monin keinoin. Integraation tavoittelemisessa voidaan erottaa erilaisia muotoja, joita ovat fyysinen, toiminnallinen, sosiaalinen ja yhteiskunnallinen integraatio. Mobergin (1998) mukaan ”todellinen integraatio koulussa on sosiaalinen integraatio ja koulun jälkeen yhteiskunnallinen integraatio”. Keskeistä on tiedostaa, ettei fyysisen integraation mekaaninen toteuttaminen välttämättä johda toiminnalliseen integraatioon ja etteivät ”fyysinen lähekkäin oleminen tai yhdessä toimiminen -- käsitteellisesti edusta todellista integraation olemusta”. (Moberg 1998.) Yhteiskuntaan integroituminen koostuu useista osatekijöistä, muun muassa työllistymisestä, asumisesta ja sosiaalisista suhteista. Ammatillisen erityisopetuksen tulee tukea yhteiskuntaan integroitumista yksilöllisesti, joustavasti ja mahdollisimman monipuolisesti. (Mänty 2000b.)

1990-luvun puolivälissä integraation rinnalle on tuotu termi inkluisio. Inkluisio on maailmanlaajuinen, ihmisen elämänkaaren kattava ajattelutapa, jonka keskeisenä tavoitteena on kaikkien ihmisten tasa-arvoinen ja täysivaltainen osallisuus kaikissa ympäröivän yhteisön toiminnoissa. Koulutuksessa inkluisio tavoitteena on yleisopetuksen ja erityisopetuksen sulauttaminen yhdeksi yhdistyneeksi järjestelmäksi. Erityisesti peruskoulussa inkluisio

tarkoittaa sitä, että jokaisella oppilaalla on oikeus saada täysiaikaista yhteisopetusta omassa lähikoulussaan. (Murto, Naukkarinen & Saloviita 2001.) Perusopetuksen jälkeen jokainen voi hakeutua valitsemaansa toisen asteen koulutukseen. Inklusiivisuuden mahdollistamiseksi toisen asteen koulutuksessa yksilöllisiä koulutus- ja tukipalveluja tulisi tarjota kaikissa ja erilaisissa oppilaitoksissa. Suunta erillisistä palveluista kaikille yhteisiin palveluihin on ollut selkeä, ja se on tarjonnut suuria haasteita yksilön selviytymiselle, mutta myös muutospaineita ympäröivälle yhteiskunnalle (Ladonlahti 2000). Professori Kari Tuunaisen (2001) sanoin: ”Yhdessä päästään pitemmälle, mutta tärkeää on käydä jatkuvaa keskustelua, kenen ehdoilla toimitaan”.

2.3 Ihmisoikeussopimukset ja muut kansainväliset asiakirjat ja julistukset

Viime vuosikymmeninä on keskusteltu runsaasti erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden koulutus- ja tukipalveluiden järjestämisestä. Keskustelun pohjana ovat olleet Suomen perusoikeusuudistus, koululainsäädännön uudistus, kansalliset ja kansainväliset sopimukset, julistukset, yleisohjeet ja suositukset sekä käytännön koulutyön järjestäminen ja voimavarat.

(Tässä luvussa mainittuja asiakirjoja, sopimuksia ja julistuksia ei ole mainittu lähdeluettelossa.)

2.3.1 YK:n ihmisoikeussopimukset

Kansainvälisiä ihmisoikeuksia koskevia sopimuksia on runsaasti. Erillistä, vammaisten oikeuksia koskevaa kansainvälistä ihmisoikeussopimusta ei ole laadittu, mutta sopimusten oikeudet koskevat vammaisia yhtä lailla kuin muitakin ihmisiä. Koulutuksen kannalta alla mainitut sopimukset ovat keskeisessä asemassa. Jokaiseen näistä sopimuksista liittyy asiantuntijakomitea, jolle hallitukset raportoivat säännöllisesti sopimuksen velvoitteiden toteuttamisesta.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (1948) muodostaa kansainvälisten ihmisoikeuksien perustan. Se ei ole hallituksia oikeudellisesti sitova, mutta sen asema moraalisesti velvoittavana tekstinä on tunnustettu. Julistus määrittelee, mitä ihmisoikeuksilla tarkoitetaan ja se kattaa kaikki ihmisoikeudet. Sen keskeisiä periaatteita ovat yleisyys, luovuttamattomuus ja perustavanlaatuisuus. YK:ssa myöhemmin hyväksytyt ihmisoikeussopimukset nojaavat tämän julistuksen periaatteisiin.

Kansalaisyhteisöjen ja poliittisten oikeuksien koskeva kansainvälinen yleissopimus

(ICCPR, 1966). Sopimus tuli voimaan kansainvälisesti vuonna 1976. Se määrittää laajasti kaikkien ihmisten kansalais- ja poliittiset oikeudet.

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva sopimus (ICESCR, 1966).

Sopimus tuli voimaan kansainvälisesti vuonna 1976. Sopimus määrittää ihmisten taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet. Sopimus esitteli uuden, oikeuksiin pohjautuvan tavan tarkastella kehitystä.

Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (CRC, 1989). Sopimus korostaa lapsen oikeutta kasvaa, kehittyä ja tulla arvokkaaksi ihmiseksi. Sopimukseen ovat liittyneet lähes kaikki maailman valtiot. Sopimuksen 23 artiklassa tunnustetaan vammaisen lapsen erityistarpeet ja oikeus erikoishoitoon, koulunkäyntiin, koulutukseen, terveydenhoito- ja kuntoutuspalveluihin, ammattikoulutukseen ja virkistystoimintaan.

Viimeisin YK:n vammaisia henkilöitä koskeva keskeinen asiakirja on **Standard Rules on the Equalization of Opportunities for People with Disabilities**, jonka YK:n yleiskokous yksimielisesti, Suomi mukaan lukien, hyväksyi joulukuussa 1993. YK:n ”Yleisohjeissa vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamisesta” korostetaan koulutukseen liittyvää yhteiskunnallista kehittämistyötä. Yleisohjeiden mukaan jäsenvaltioiden tulee poistaa esteitä, jotka rajoittavat vammaisten osallistumista yhdenvertaisesti yhteiskunnan toimintoihin. Vammaisten oikeudet ja velvollisuudet ovat samat kuin muillakin kansalaisilla. Julkilausuma vaatii vammaisten henkilöiden opetuksen järjestämistä yhteisesti muiden kanssa. Yhteisopetuksen toteuttamiseksi julkilausuma vaatii koulun sisäistä muuttamista ja kehittämistä.

2.3.2 Muut kansainväliset asiakirjat ja julistukset

Vuonna 1994 annettu Salamancan julistus erityisopetuksen periaatteista, toimintatavoista ja käytännöstä perustuu sitoutumiseen ”Education for All”- tavoitteisiin. Julistuksen mukaan koulujen tulisi ottaa vastaan kaikki lapset riippumatta heidän fyysisestä, älyllisestä, sosiaalisesta, emotionaalista, kielellisestä tai jostain muusta tilastaan. Julistuksessa todetaan, että kahden viime vuosikymmenen aikana sosiaalipolitiikan kehityssuuntana on ollut integraation ja osallistumisen edistäminen ja eristämistä vastaan taisteleminen. Mukana oleminen ja osallistuminen ovat välttämättömiä ihmisen arvokkuudelle, ihmisoikeuksista nauttimiselle ja niiden käyttämiselle. Koulutuksen alalla tämä näkyy siinä, että yritetään kehittää strategioita, joilla saadaan aikaan todellinen mahdollisuuksien yhdenvertaistaminen. Kokemus monissa maissa on osoittanut, että erityisopetusta tarvitsevien lasten ja nuorten integraatio on parhaiten saavutettavissa kaikille avoimissa kouluissa, joihin otetaan oppilaksi yhteisön kaikki lapset. Näin oppilaat voivat edistyä mahdollisimman paljon koulutuksessaan ja sosiaalisessa integraatiossa.

ILO:n eli kansainvälisen työjärjestön keskeisin vammaispoliittinen yleissopimus on vajaa-kuntoisten ammatillista kuntoutusta ja työllistymistä koskeva yleissopimus numero 159 vuodelta 1983. Tämän lisäksi ILO on vahvistanut useita vammaisia henkilöitä koskevia suosituksia.

Euroopan neuvostossa keskeisin, myös vammaisia henkilöitä koskeva asiakirja on Euroopan Sosiaalinen peruskirja ja erityisesti sen artikla 15, joka koskee vammaisten ammatillista kuntoutusta ja sosiaalista integraatiota. Euroopan Unionin kanta on, että ammatillisen koulutuksen ja kuntoutuksen pitää olla kaikkien vammaisryhmien ulottuvilla, jotta vammaisilla henkilöillä olisi runsaasti ammatinvalintamahdollisuuksia. Yhdentyvässä Euroopassa koulutusjärjestelmät katsotaan kuitenkin kansallisesti päätettäviksi asioiksi. Lisäksi Euroopan neuvostossa on laadittu Vammaispoliittinen kokonaisuohjelma, joka on hyväksytty marraskuussa 1991. STM on kääntänyt ohjelman suomeksi (STM:n monisteita 1993:5)

Euroopan unionin Amsterdamin sopimus tuli voimaan 1.5.1999. Sopimuksessa on säädetty jäsenvaltioiden kansalaisia koskevista oikeuksista ja velvollisuuksista. Sopimuksen 13

artiklassa kielletään syrjintä mm. vammaisuuden perusteella. Vammaisten kansalaisten kannalta on tärkeä Amsterdamin sopimuksen pohjalta on valmisteltu yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskeva direktiivi, joka on hyväksytty 27.11.2000. Direktiivin soveltamisalaan sisältyy myös ammatillinen ohjaus ja ammatillinen koulutus.

EU:n perusoikeuskirja on allekirjoitettu 7.12.2000 Nizzassa. Perusoikeusasiakirjaan on koottu Euroopan unionin kansalaisten ja muiden unionin alueella asuvien henkilöiden kansalaisoikeudet sekä poliittiset, taloudelliset ja sivistykselliset oikeudet. Kirjan 14 artikla sisältää oikeuden koulutukseen ja 26 artiklassa tunnustetaan vammaisten oikeus päästä osallisiksi toimenpiteistä, joilla edistetään heidän itsenäistä elämäänsä, yhteiskunnallista ja ammatillista sopeutumistaan sekä osallistumistaan yhteiskuntaelämään, ja kunnioittaa tätä oikeutta.

EU:lla on lisäksi useita poliittisia julkilausumia ja tiedonantoja vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen aseman parantamiseksi ja integraation edistämiseksi. Esimerkkeinä HELIOS II Eurooppalainen hyvän käytännön opas – kohti vammaisten yhdenvertaisia mahdollisuuksia (joulukuu 1966) ja komission tiedonanto Esteetön Eurooppa vammaisille (12.5.2000).

Suomen kansalliset vammaispoliittiset tavoitteet julkaistiin vuonna 1995 ”Kohti yhteiskuntaa kaikille” -ohjelmassa, joka loi edellytykset vammaisen henkilön täysivaltaistumiselle suomalaisessa yhteiskunnassa. YK:n yleisohjeiden mukaisesti vammaisasiat nivotaan osaksi yhteiskunnallista suunnittelua ja toimintaa. Myös eri kunnissa laadituissa vammaispoliittisissa ohjelmissa tavoite on sama, mutta näkökulma enemmän alueellinen tai paikallinen.

Keskeinen ammatillisen koulutuksen tavoite on työelämään siirtyminen. Puhuttaessa vammaisten tai vajaakuntoisten henkilöiden yhtäläisistä oikeuksista korostetaan myös kaikkien oikeutta työhön. Vammainen on osa yhteiskuntaa, ja hänen on saatava koulutusta ja käydä työssä. YK:n yleisohjeissa korostetaan tuottavan ansiotyön tärkeyttä vammaisille. Heitä tulisi aktivoida avoimille työmarkkinoille mm. ammatillisella koulutuksella ja työpaikkatarjonnalla. Nykynäkemyksen mukaan myös työllistymisessä pidetään integraatiota ensisijaisena erillisten rakenteiden sijaan.

3 Ammatillinen erityisopetus

3.1 Ammatillisen erityisopetuksen historiaa

Suomen ammatillinen erityisopetus on alkanut nykyisissä (ks. taulukko 3) ammatillisissa erityisoppilaitoksissa. Kehitysvammaisten ja näkövammaisten koulutus aloitettiin jo 1800-luvun lopulla, kuulovammaisten koulutuksen juuret ovat 1900-luvun alussa. Yleinen ammattiopetusjärjestelmä oli 1900-luvun alun vuosikymmeninä Suomessa suppea. Suurin osa väestöstä sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta, joihin ammattitaito saatiin työtä tekemällä ilman erityistä koulutusta. Suurin osa vammaisista teki kykyjensä mukaisia maataloustöitä. Ammattikoulujen opetuksessa tai oppilasvalinnassa ei vammaisten erityistarpeita huomioitu. Toisen maailmansodan jälkeinen aika oli invalidihuollon kehittämisen kautta ja

erityisopetuksenkin osalta invalidien koulutukseen painottunutta aikaa. Tänä aikana invalideille perustettiin useita oppilaitoksia. Sotien jälkeen vammaisten henkilöiden ammattikoulutuksen keskuspaikoiksi muodostuivat 1940- ja 1950-luvulla perustetut erityisammattikoulut, jotka toimivat sisäoppilaitoksina. Vaikka ammatillinen erityisopetus laajeni sotien jälkeen, on kattavaan järjestämiseen tähtäävä kehittäminen alkanut vasta 1970-luvulta lähtien. Ennen 1970-lukua ammattioppilaitoksissa ei virallisesti annettu erityisopetusta. Ammatilliseksi erityisopetuksiksi katsottiin tuolloin ainoastaan invalidien ja aistivammaisten erityisammattioppilaitoksissa annettava opetus. (Tuunainen & Nevala 1989; Tuunainen & Ihatsu 1996; Mähönen 1998; Klemelä 1999.)

Vuonna 1971 opetusministeriö asetti toimikunnan selvittämään kansa- tai peruskoulussa erityisopetusta saaneiden ammatinvalintaan, ammatilliseen koulutukseen ja työhön sijoittumiseen liittyviä kysymyksiä sekä ammatillisen koulutuksen tarvetta ja tekemään ehdotuksen näiden ammatillisen koulutuksen järjestämisestä. Maamme ensimmäinen ammatillisen erityisopetuksen komitea keskittyi ennen kaikkea ns. apukoulutusoisten ja kehitysvammaisten ammatillisen koulutuksen periaatteiden selvittelyyn. Vuonna 1973 jätetyssä mietinnössä (154:73) toimikunta esitti, että erityisiä toimenpiteitä tarvitsevien koulutus järjestetään pääsääntöisesti yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa erityisluokissa tai samoissa opetusryhmissä muiden kanssa. Ammatillisen erityisopetuksen keskeisenä lähtökohtana toimikunta piti sitä, että jokaiselle tuli järjestää kykyjensä mukaista koulutusta. Ammatillisen erityisopetuksen tavoitteena tuli olla sellaisen ammattitaidon saavuttaminen, joka vastaisi oppilaan suorituskykyä ja mahdollistaisi toimeentulon hankkimisen. Toimikunnan työtä on pidetty tärkeänä, koska se toi esiin keskeisinä pidetyt ammatillisen erityisopetuksen periaatteet. Toimikunta oli alansa pioneeri ja teki perusteellista työtä, minkä osoittaa se, että 1970- ja 1980-luvuilla ammatillisen erityisopetuksen kehittämisessä palattiin yhä uudelleen komitean esittämiin näkökohtiin. (Mänty 2000a.)

Vammaisten ammatillisen koulutuksen toimikunta teki 1970-luvun lopussa laajamittaiset ja perusteelliset ehdotukset ammatillisen erityisopetuksen järjestämiseksi. Vuonna 1979 jätetyssä mietinnössään (7:79) toimikunta esitti yleiseksi periaatteeksi, että vammaisilla tulisi olla mahdollisuus hakeutua mihin tahansa ammatilliseen oppilaitokseen. Toimikunnan mukaan oppilaitoksia tulisi kehittää siten, että ne pystyvät kouluttamaan vammaisia ja vastaamaan vammaisten koulutuksen aiheuttamiin lisätehtäviin. Lievästi vammaisten koulutuksen tulisi aina ensisijaisesti tapahtua yleisissä ammattioppilaitoksissa ja yleisellä opintolinjalla ns. integroidussa koulutuksessa. Erityisryhmissä ja erityisammattikouluissa opiskelun tulee aina olla toissijaista ja nämä paikat tulee varata vaikeavammaisten koulutusta varten. (Daavittila 1987.)

1970-luvulla ammatillinen erityisopetus tarkoitti ammatillisissa oppilaitoksissa apukouluita tulevien opiskelijoiden opetuksen erityisjärjestelyjä. Ammatillisissa oppilaitoksissa erityisopetus alkoi aluksi kokeiluluonteisena ja vähitellen vakinaiseen toimintaan kuuluvana. Ensimmäiset erityisluokat perustettiin jo vuonna 1972, mutta luokkien toiminta ja asema laajentui ja vakiintui pääosin 1980-luvulla, jolloin alkoi erityisopetuksen laajempi hahmottaminen ja ammatillisen erityisopetuksen kehittäminen. (Daavittila 1987; Laakkonen 1991.) Keskiasteen koulunuudistus ja keskiasteen koulutuksen kehittäminen loivat pohjan yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa toteutettavalle erityisopetukselle. Keskiasteen kehittämisestä annetussa laissa (474/78) tavoitteeksi asetettiin ammatillisen koulutuksen järjestäminen koko ikäluokalle.

Ammatillisten oppilaitosten erityisopettajan koulutuksella on melko lyhyt historia. Ensimmäinen varsinainen ammatillisen erityisopettajan kelpoisuuden tuottava kurssi pidettiin kuulovammaisten ammattikoulun opettajille Turussa vuonna 1975. Ammattikoulujen Hämeenlinnan opettajaopistossa erityisopettajien koulutus alkoi vuonna 1977 ja Ammattikoulujen Jyväskylän opettajaopistossa vuonna 1985. Vuoteen 1995 mennessä ammatillisia erityisopettajia oli koulutettu noin 500. Ruotsinkielinen ammatillisten erityisopettajien koulutus aloitettiin vuonna 1987 Vaasassa Åbo Akademin pedagogiska fakultet'in alaisuudessa. Ruotsinkielisiä ammatillisia erityisopettajien oli vuoteen 1995 mennessä valmistunut 11. (Hautamäki, Kuusela & Mänty 1996.) Vuoden 2001 loppuun mennessä Suomessa on valmistunut yhteensä noin 880 ammatillista erityisopettajaa.

3.2 Erityisopetusta koskeva säätely toisen asteen koulutuksessa

3.2.1 Erityisopetus ammatillisen koulutuksen lainsäädännössä

Toisen asteen koulutuksen aloittavista nuorista ja aikuisista osa tarvitsee erityisopetuksellisia järjestelyjä kyetäkseen osallistumaan koulutukseen ja suoriutumaan siitä. Ammatillista koulutusta koskevassa laissa (630/98) ja asetuksessa (811/98) on säädöksiä myös erityisopetuksesta.

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 3 §:n mukaan ammatillinen peruskoulutus on ammatilliseen tutkintoon johtavaa koulutusta. Ammatillisen peruskoulutuksen yhteydessä opiskelijoille voidaan järjestää opetukseen läheisesti liittyvää muuta toimintaa. Vammaisille opiskelijoille voidaan järjestää valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta.

Koulutuksen tavoitteet

Lain 5 § määrittää ammatillisen koulutuksen tavoitteet seuraavasti: ”Ammatillisen peruskoulutuksen tavoitteena on antaa opiskelijoille ammattitaidon saavuttamiseksi tarpeellisia tietoja ja taitoja sekä valmiuksia itsenäisen ammatin harjoittamiseen. Koulutuksen tavoitteena on lisäksi tukea opiskelijoiden kehitystä hyviksi ja tasapainoisiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi sekä antaa opiskelijoille jatko-opintojen, harrastusten sekä persoonallisuuden monipuolisen kehittämisen kannalta tarpeellisia tietoja ja taitoja sekä tukea elinikäistä oppimista. Nuorille järjestettävässä koulutuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa. Vammaisille järjestettävän ammatillisen peruskoulutuksen tavoitteena on lisäksi yhteistyössä kuntoutuspalvelujen tuottajien kanssa edistää opiskelijan kokonaiskuntoutusta.”

Ammatillisen erityisopetuksen kohderyhmä

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 20 §:n mukaan vammaisuuden, sairauden, kehityksessä viivästyminen, tunne-elämän häiriön tai muun syyn vuoksi erityisiä opetus- tai oppilashuoltopalveluja tarvitsevien opiskelijoiden opetus annetaan erityisopetuksena. Erityisopetuksessa voidaan poiketa lain ja sen nojalla annetun asetuksen säännöksistä siten kuin opetussuunnitelman tai tutkinnon perusteissa määrätään.

Opiskelijaksi ottamisen perusteet

Ammatilliseen perustutkintoon johtavaan koulutukseen voidaan ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 27 §:n mukaan ottaa opiskelijaksi henkilö, joka on suorittanut perusopetuksen oppimäärän tai sitä vastaavan aikaisemman oppimäärän. Opiskelijaksi voidaan

ottaa myös muu henkilö, jolla koulutuksen järjestäjä katsoo olevan riittävät edellytykset koulutuksesta suoriutumiseen. Opiskelijaksi ei voida ottaa sellaista henkilöä, jonka sairaus tai vamma ilmeisesti on esteenä koulutukseen osallistumiselle. Opiskelijaksi pyrkivän tulee antaa koulutuksen järjestäjälle opiskelijaksi ottamisen arvioinnin edellyttämät terveydentilaansa koskevat tiedot. Koulutuksen järjestäjä päättää muista opiskelijaksi ottamisen perusteista sekä mahdollisesti järjestettävästä pääsy- tai soveltuvuuskokeista. Hakijoihin on sovellettava yhdenvertaisia valintaperusteita. Opiskelijaksi ottamisen perusteista on sen lisäksi, mitä ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 27 §:ssä on säädetty voimassa, mitä opetusministeriö asiasta mahdollisesti päättää. Opetusministeriö on viimeksi päättänyt opiskelijaksi ottamisen perusteista ammatillisessa peruskoulutuksessa 20.6.2000 (nro 6/011/2000). Opetusministeriön päätöstä sovelletaan vain ammatilliseen perustutkintoon johtavaan koulutukseen. Näin ollen päätöstä ei sovelleta esimerkiksi vammaisten opiskelijoiden valmentavaan ja kuntouttavaan opetukseen ja ohjaukseen.

Opetuksen mukauttaminen

Erityisopetuksessa tutkintovaatimusten tavoitteita on mahdollista mukauttaa ja opiskelijalle voidaan tarjota yksilöllisiä tuki-, oppilashuolto- ja kuntoutuspalveluja. Ammatillisesta koulutuksesta annetun asetuksen 8 §:n mukaan opetus on mukautettava siten, että opiskelija mahdollisimman suuressa määrin saavuttaa opetussuunnitelman perusteissa asetetut tavoitteet. Erityisopetuksena ei pidetä tukiopetusta, joka annetaan opinnoissa tilapäisesti jälkeen jääneelle tai opiskelijalle, jolla on lieviä oppimis- tai sopeutumishäiriöitä.

Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma

Lain mukaan jokaiselle erityisopetusta saavalle opiskelijalle on laadittava henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma, HOJKS. Asetuksen 8 §:n mukaan kirjallisessa suunnitelmassa määritellään opiskelijan tarvitsemat yksilölliset tukitoimet. Suunnitelman tulee mainitun asetuksen 8 §:n mukaan sisältää suoritettava tutkinto, opetuksessa noudatettavat opetussuunnitelmien tai näyttötutkinnon perusteet, tutkinnon laajuus, opiskelijalle laadittu henkilökohtainen opetussuunnitelma, opiskelijan saamat palvelu- ja tukitoimet vastuuhenkilöineen sekä erityisopetuksen perusteet. Opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2000) määrätään, että HOJKS tulee laatia opiskelijan, tarvittaessa hänen huoltajansa, aikaisemman koulun edustajien sekä opettajien ja opiskelijahuollon asiantuntijoiden kanssa. HOJKS edellyttää myös toimenpiteiden vaikuttavuuden eli tavoitteiden saavuttamisen seuranta.

Opetuskieli

Ammatillisessa koulutuksessa oppilaitoksen opetuskieli on joko suomi tai ruotsi. Lain mukaan opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli.

Koulutuksen järjestämislupa

Koulutuksen lainsäädännön kokonaisuudistukseen liittyen opetusministeriö uudisti ammatillisesta koulutuksesta annetun lain nojalla ammatillisen koulutuksen järjestämisluvat ja niihin sisältyvät koulutustehtävät vuoden 1999 alusta lukien. Koulutustehtävässä määrätään siitä, minkälaista koulutusta luvan saaja voi lakisääteisen rahoitusjärjestelmän turvin järjestää. Ammatillisesta koulutuksesta annetun lainsäädännön perusteella jokaisessa Suomen ammatillisessa oppilaitoksessa voidaan tarvittaessa järjestää erityisopetusta niillä perustutkintoaloilla, joihin oppilaitos on saanut järjestämisluvan. Lisäksi erityisopetuksena voidaan toteuttaa vammaisten opiskelijoiden valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta niissä ammatillisissa oppilaitoksissa, joille opetusministeriö on myöntänyt muuna kuin erityisenä koulutustehtävänä tämän koulutuksen järjestämisen. Ministeriö voi ammatillis-

ta koulutuksesta annetun lain 20 §:n 2 momentin nojalla määrätä, että koulutuksen järjestäjän erityisenä koulutustehtävänä on huolehtia erityisopetuksen järjestämisestä, erityisopetuksen yhteydessä annettavasta valmentavasta ja kuntouttavasta opetuksesta ja ohjauksesta sekä opetukseen liittyvistä kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävistä.

Opintososiaaliset edut erityisopetuksessa

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 37 §:ssä säädettyjen kaikille opiskelijoille kuuluvien opintososiaalisten etujen lisäksi erityisopetusta saavalla opiskelijalla on lain 38 §:n mukaan oikeus opiskelun edellyttämiin avustajapalveluihin, muihin oppilashuoltopalveluihin sekä erityisiin apuvälineisiin. Sen lisäksi lain 20 §:n 2 momentissa tarkoitettussa erityisopetuksessa opiskelijalle voidaan antaa maksutta oppikirjat ja muut koulutarvikkeet, majoituksessa olevien tarpeelliset viikoittaiset kotimatkat, täysihoito oppilasasuntolassa tai muussa majoituksessa sekä henkilökohtaiset työvarusteet.

3.2.2 Erityiset opetusjärjestelyt lukiokoulutuksessa

Lukiolainsäädäntöön ei sisälly säännöksiä erityisopetuksesta. Lainsäädäntö antaa kuitenkin yleisesti mahdollisuuden sellaisiin opetusjärjestelyihin, joiden perusteella voidaan ottaa huomioon opiskelijoiden yksilölliset edellytykset kuten oppilaan vammaisuus. Esimerkiksi lukion vuosiluokattomuus ja mahdollisuus opintojen suorittamiseen neljässä vuodessa ja perustellusta syystä vielä sitä pitemmässäkin ajassa, antaa mahdollisuuden yksilölliseen opinnoissa etenemisvauhtiin.

Jäljempänä on todettu eräitä lukiota ja ylioppilastutkintoa koskeviin säädöksiin sisältyviä tukipalveluita ja erityisiä opetusjärjestelyitä koskevia erityissäännöksiä. Lukiokoulutuksen rahoitusta koskevien säännösten mukaan edellä tarkoitettuja erityisjärjestelyitä varten ei myönnetä korotettua rahoitusta.

Opetuskieli ja äidinkielen opetus

Lukiolain 6 §:n mukaan opetuskielenä voi olla viittomakieli. Lukiolain 8 §:n mukaan äidinkielenä voidaan opettaa viittomakieltä. Jos opetuskielenä on viittomakieli, lukiokoulutuksen järjestäjä vasta mahdollisista tulkitsemispalveluista. Tulkitsemispalveluiden järjestäminen tulee kysymykseen tilanteissa, joissa koulutuksen järjestäjä on päättänyt, että opetuskielenä on viittomakieli, mutta opettaja ei sitä hallitse ja tarvitsee tulkin.

Erityiset opetusjärjestelyt lukiolaissa

Lukiolain 13 §:ään sisältyy säännös erityisistä opetusjärjestelyistä. Pykälän mukaan opiskelu voidaan järjestää osittain toisin kuin laissa ja sen nojalla säädetään ja määrätään, jos opiskelijalla katsotaan joltakin osin ennestään olevan tutkinnon sisältämiä opintoja vastaavat tiedot ja taidot, tutkinnon sisältämien opintojen suorittaminen olisi opiskelijalle olosuhteet ja aikaisemmat opinnot huomioon ottaen joltakin osin kohtuutonta tai se on perusteltua opiskelijan terveydentilaan liittyvistä syistä.

Opiskelijan, joka vapautetaan jonkin aineen opiskelusta, tulee valita tilalle muita opintoja niin, että säädetty vähimmäiskurssimäärä täyttyy. Lukioasetuksen 10 §:n 2 momentin mukaan ennen sellaisen päätöksen tekemistä, joka merkitsee opiskelijan vapauttamista toisen kotimaisen kielen opetuksesta, tulee selvittää, myöntääkö ylioppilastutkintolautakunta vapautuksen toisen kotimaisen kielen kokeesta.

Erityiset järjestelyt ylioppilastutkinnoissa

Ylioppilastutkintoasetuksen 19 §:n mukaan ylioppilastutkintoon kuuluvien kokeiden arvostelussa voidaan ottaa huomioon koesuoritusta heikentänyt erityisen painava peruste. Tällainen peruste voi olla ylioppilastutkintolautakunnan määräysten mukaan sairaus, kuulovamma tai luku- ja kirjoitushäiriö.

Ylioppilastutkintoasetuksen 14 §:n mukaan, jos kokelaalla on jokin vamma taikka lukemisen tai kirjoittamisen häiriö, lautakunta voi määrätä, että kokelaan kokeet järjestetään poikkeavalla tavalla. Ylioppilastutkintolautakunnan antamien määräysten ja ohjeiden mukaan järjestelyitä on anottava kirjallisesti mikäli mahdollista viimeistään silloin, kun kokeilas ilmoittautuu tutkintoon. Anomukseen on liitettävä yhden tai useamman asiantuntijan lausunto vammasta. Erityisjärjestelyinä tulevat kysymykseen vamman asteesta ja laadusta riippuen esimerkiksi erillinen tila, lisäaika, vapautus puhtaaksikirjoittamisesta. Oikeus käyttää vastausten kirjoittamisessa tietokonetta tai kirjoituskonetta, ääninauha pidennetyin tauoin kuullun ymmärtämiskoetta varten, koetehtävät pistekirjoitettuna tai isokirjoitettuna, erilaiset apuvälineet sekä teknisen avustajan käyttäminen. Lisäksi lautakunta on antanut erilliset ohjeet siitä, miten kuulovammaisen kokelaan kielten kuullun ymmärtämiskokeet pannaan toimeen erityisjärjestelyiden avulla tai miten hänet voidaan vapauttaa kokeen tästä osasta.

Tukipalvelut lukiossa

Lukiolainsäädäntöön ei sisälly varsinaisia tukipalveluita koskevia säännöksiä. Lukiolain 29 §:ään sisältyy viittaussäännös, jonka mukaan vammaisella tai muusta erityisestä syystä tukea tarvitsevalla opiskelijalla on oikeus opiskelun edellyttämiin avustajapalveluihin, muihin opetus- ja oppilashuoltopalveluihin ja erityisiin apuvälineisiin siten kuin siitä erikseen säädetään. Mainituista palveluista säädetään muun muassa vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetussa laissa, kansanterveyslaissa, lastensuojelulaissa ja kuntoutusta koskevissa säädöksissä. Koulutuksen järjestäjän tulee tarvittaessa ohjata opiskelijaa hakemaan edellä todettuja palveluita.

3.3 Ammatillisen erityisopetuksen laajuus

3.3.1 Ammatillisen erityisopetuksen järjestäminen

Koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseksi jokaisella tulee olla erilaisista oppimisedellytyksistä riippumatta yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua ammatilliseen koulutukseen sekä sijoittua koulutuksen jälkeen työhön ja yhteiskuntaan täysivaltaisena kansalaisena. Erityisopetuksella turvataan henkilökohtaisiin edellytyksiin perustuva oppiminen, itsensä kehittäminen ja ihmisenä kasvaminen. (Opetushallitus 2000.)

Ammatillista erityisopetusta järjestetään ammatillisissa oppilaitoksissa ja erityisen koulutustehtävän saaneissa ammatillisissa erityisoppilaitoksissa. Ammatillisissa oppilaitoksissa erityisopetusta järjestetään sekä samoissa opetusryhmissä muiden opiskelijoiden kanssa että erityisryhmissä. Päätöksen erityisopetusmuodosta tekee koulutuksen järjestäjä. Ensimmäisenä vaihtoehtona pidetään erityistä tukea tarvitsevan henkilön opiskelua ammatillisissa oppilaitoksissa samoissa opiskeluryhmissä muiden opiskelijoiden kanssa. Ammatillista erityisopetusta voidaan järjestää myös oppisopimuskoulutuksena.

Opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2000) mukaan koulutuksen järjestäjäkoh-
taiseen opetussuunnitelman yleiseen osaan on liitettävä suunnitelma erityisopetuksen jär-
jestämisestä. Oppilaitoksen on varattava suunnitelmassa määriteltyihin tehtäviin riittävät
voimavarat, niin että jokaisella opiskelijalla on mahdollisuudet saada sitä tukea, jota hän
yksilöllisesti tarvitsee. Opiskelijan erityisen tuen tarve määritellään jokaisessa oppilaitok-
sessa itsenäisesti oppilaitoksen henkilöstön harkintaan perustuen. Erityisopetukseen tulee
liittää tukitoimia ja tarvittaessa kuntoutusta yhteistyössä kuntoutuspalvelujen tuottajien
kanssa. Jokaiselle erityisopetusta saavalle opiskelijalle on laadittava kirjallisena henkilö-
kohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma, jossa määritellään opiskelijan tar-
vitsemat yksilölliset tukitoimet. Koko oppilaitosyhteisön tulee edistää tukea tarvitsevien
opiskelijoiden oppimista.

Erityisopetuksessa opiskelija-arvioinnissa tulee noudattaa samoja periaatteita kuin mui-
denkin opiskelijoiden osalta. Jos tavoitteita on mukautettu, siitä on tehtävä alaviitemerkintä
tutkintotodistukseen. Vain sosiaali- ja terveystieteiden perustutkinnon yhteydessä opetussuun-
nitelman perusteet määräävät, että mikäli opiskelun tavoitteita on mukautettu merkittävästi,
opiskelija ei saa tutkintotodistusta eikä terveydenhuollon ammatinharjoittamisoikeutta. Sen
lisäksi, jos opinnot jäävät olennaisilta osilta puutteelliseksi, on tutkintotodistuksen sijasta
annettava todistus suoritetuista opinnoista. Sen liitteenä tulee antaa selvitys siitä, mitä
opiskelija parhaiten osaa.

TAULUKKO 1. Keskimääräinen erityisopiskelijoiden määrä ammatillisissa oppilaitoksissa
ja opiskelijamäärä ammatillisissa erityisoppilaitoksissa

	Erityisopiskelijoita ammatillisissa oppi- laitoksissa	Opiskelijamäärä am- matillisissa erityisop- pilaitoksissa*
1993	1.747	2.280
1994	3.251	2.419
1995	3.916	2.669
1996	4.524	2.923
1997	5.115	2.964
1998	5.416	3.213
1999	5.653	3.153
2000	6.258	3.368
2001	6.359	3.498

* Sisältää erityisoppilaitosten kaikki opiskelijat, myös muut kuin erityisopiskelijat.

Erityisopiskelijoiden määrä on kasvanut sekä ammatillisissa oppilaitoksissa että erityisop-
pilaitoksissa (taulukko 1). Syksyllä 2000 oli ammatillisessa toisen asteen koulutuksessa
yhteensä 9.606 erityisopiskelijaa (taulukko 2). Syksyllä 2001 ammatillisessa toisen asteen
koulutuksessa oli 128.235 opiskelijaa. Heistä 10.157 (7,9 %) oli määritelty erityisopiskeli-
joiksi. (Erityisopiskelijoiden määrässä ovat mukana myös ne valmentavan ja kuntouttavan
opetuksen ja ohjauksen opiskelijat, jotka on määritelty erityisopiskelijoiksi.) Ammatillisissa
oppilaitoksissa oli 6.889 erityisopiskelijaa, osuus on 5,5 % kaikista opiskelijoista. Am-
matillisissa erityisoppilaitoksissa oli 3.461 opiskelijaa, heistä 3.268 oli erityisopiskelijoita.

Valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opiskelijoita oli ammatillisissa oppilaitoksissa ja erityisoppilaitoksissa yhteensä 1.248.

TAULUKKO 2. Erityisopiskelijoiden määrä ja osuus toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa koulutusaloittain syksyllä 2000. (Opetusministeriön perustietokyselyn raportit tilanteesta 20.9.2000)

Koulutusala	Erityisopiskelijoita ammatillisissa oppilaitoksissa*	Erityisopiskelijoita erityisoppilaitoksissa*	Erityisopiskelijoita koulutusalan opiskelijoista** (%)	Erityisopiskelijoista koulutus-alalla** (%)	Kaikista opiskelijoista koulutus-alalla (%)
Luonnonvara-ala	336	239	6,6	5,8	6,0
Tekniikka ja liikenne	3371	1373	9,4	51,7	38,1
Kauppa ja hallinto	301	686	4,2	10,5	17,5
Matkailu-, rav.- ja talousala	1649	694	10,7	22,8	14,7
Sosiaali- ja terveystieteiden ala	250	76	1,3	3,0	15,8
Kulttuuriala	324	285	6,6	6,1	6,4
Vapaa-aika ja liikunta	22	-	0,01	0,1	1,5
Yhteensä	6253	3353	6,9	100,0	100,0

* Erityisopiskelijoiden määrässä ovat mukana erityisopiskelijoiksi määritellyt valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opiskelijat

** Erityisopiskelijoiden määrässä eivät ole mukana valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opiskelijat.

Opetusministeriö on määrännyt erityisopetuksen järjestämisen erityiseksi koulutustehtäväksi 12 koulutuksen järjestäjälle (taulukko 3). Valtio toimii erityisopetuksen järjestäjänä viidessä oppilaitoksessa, muut erityisopetuksen järjestäjät ovat rekisteröityjä yhteisöjä tai säätiöitä, lukuun ottamatta yhtä ruotsinkielistä kuntayhtymää. Näillä 12 koulutuksen järjestäjällä on 13 oppilaitosta ja toimintaa on yhteensä noin 50 paikkakunnalla.

TAULUKKO 3. Ammatillisten erityisoppilaitokset, koulutuksen järjestäjät/omistajat sekä opiskelijamäärät syksyllä 2000 ja syksyllä 2001 (Opetusministeriön perustietokyselyn raportit tilanteesta 20.9.2000 ja 20.9.2001.)

Oppilaitos	Koulutuksen järjestäjä/omistaja	Opiskelijamäärä 20.9.2000	Opiskelijamäärä 20.9.2001
Aitoon kotitalousoppilaitos	Aitoon Emäntäkoulu Oy	71	80
Alavuden erityisammattikoulu *	Valtio	146	146
Arlainstituutti *	Valtio	182	184
Invalidiliiton Järvenpään koulutuskeskus *	Invalidiliitto	522	514
Kaprakan ammatillinen koulutuskeskus *	Hengitysliitto Heli ry	222	235
Keskuspuiston ammattiopisto *	Invalidisäätiö	486	518
Kiipulan ammattiopisto *	Kiipulasäätiö	331	334
Kuhankosken erityisammattikoulu *	Valtio	130	130
Kuulovammaisten ammattikoulu *	Valtio	153	153
Merikosken ammatillinen koulutuskeskus *	Hengitysliitto Heli ry	1.003	881
Bovallius-ammattiopisto **	S. ja A. Bovalliuksen säätiö	50	50
Perttulan erityisammattikoulu *	Valtio	152	151
Yrkestråningsskolan i Nykarleby *	Norra Svenska Österbottens yrkesläroanstalter samkommun	88	85
Yhteensä		3.536	3.461

* Oppilaitoksen tehtävänä on huolehtia erityisopetukseen liittyvistä kehittämis-, ohjaus- ja tukipalveluista

** 31.12.2001 saakka Nikkarilan ammattioppilaitos

Kaikilla ammatillisilla erityisoppilaitoksilla on velvollisuus järjestää järjestämislupansa mukaista ammatillista peruskoulutusta ja tämän lisäksi vammaisten opiskelijoiden valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta. Kymmenen ammatillisen erityisoppilaitoksen tehtävänä on myös huolehtia erityisopetukseen liittyvistä kehittämis-, ohjaus- ja tukipalveluista eli toimia erityisopetusta kehittävinä palvelu- ja kehittämiskeskuksina ja antaa asiantuntija-apua muille oppilaitoksille. Ammatillisiin oppilaitoksiin verrattuna ammatillisissa erityisoppilaitoksissa opiskelijaryhmät ovat pienempiä, oppilaitoksen tarjoamia oppilashuolto- ja tukipalveluja on enemmän, oppilaitoksessa on vammaisuuteen ja oppimisvaikeuksiin liittyvää asiantuntemusta ja kaikilta opettajilta vaaditaan ammatillisten opettajien

kelpoisuuden lisäksi erillinen erityisopettajakoulutus. Osa ammatillisten erityisoppilaitosten opiskelijoista aloittaa toisen asteen koulutuksen heti peruskoulun päätyttyä. Erityisoppilaitoksissa on näiden lisäksi ammatillisessa uudelleen koulutuksessa aikuisikäisinä vammautuneita tai sairastuneita opiskelijoita. (Daavittila & Mänty 2001.)

3.3.2 Vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 3 §:n mukaan ammatillisen peruskoulutuksen yhteydessä voidaan järjestää vammaisille opiskelijoille valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta (jäljempänä valmentava koulutus). Opetussuunnitelman perusteiden mukaan valmentavan koulutuksen tehtävänä on antaa siihen osallistuville opiskelijoille valmiuksia ammatilliseen koulutukseen, työhön sijoittumiseen ja oman elämän hallintaan. Koulutus on tarkoitettu opiskelijoille, jotka tarvitsevat erityistä valmennusta ennen ammatillista koulutusta tai työhön sijoittumista. Koulutuksen tavoitteena on, että opiskelijalla on koulutuksen päätyttyä mahdollisimman hyvät valmiudet itsenäiseen elämään, koulutukseen tai työhön.

Valmentavassa ja kuntouttavassa opetuksessa ja ohjauksessa noudatetaan opetussuunnitelman perusteita, jotka vahvistettiin 17.3.2000 ja otettiin käyttöön 1.8.2000 alkaen. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan valmentava koulutus voi olla joko ammatilliseen peruskoulutukseen (valmentava I) tai työhön ja itsenäiseen elämään (valmentava II) valmentavaa koulutusta. Valmentava I (20 – 40 opintoviikkoa) on tarkoitettu opiskelijoille, joiden tavoitteena on jatkaa ammatillisessa peruskoulutuksessa. Valmentava II (40 – 120 opintoviikkoa) antaa vaikeammin vammaisille opiskelijoille valmiuksia työhön ja itsenäiseen elämään. Koulutuksen yksityiskohtaiset tavoitteet määräytyvät joustavasti opiskelijan yksilöllisten voimavarojen ja hänen elämäntilanteensa mukaisesti.

Vaikka ensimmäiset valtakunnalliset valmentavan koulutuksen opetussuunnitelman perusteet vahvistettiin vasta keväällä 2000, valmentavaa koulutusta on järjestetty lähes 30 vuoden ajan. Voimassa olevien päätösten mukaan 30 koulutuksen järjestäjällä on lupa järjestää valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta. Näistä 18 on muita kuin erityisen koulutustehtävän saaneita koulutuksen järjestäjiä.

Vuonna 1999 valmentavassa koulutuksessa opiskeli keskimäärin 866 opiskelijaa. Vuonna 2000 opiskelijamäärä oli keskimäärin 1.127 ja vuonna 2001 keskimäärin 1.306. Syksyllä 2001 valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opiskelijoita oli 1.248, ja näistä 259 opiskeli ammatillisissa oppilaitoksissa ja 989 erityisoppilaitoksissa.

3.4 Ammatillisen erityisopetuksen rahoitus

Ammatillisen peruskoulutuksen rahoitus määräytyy opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain (635/1998) ja asetuksen (806/1998) mukaisesti opiskelijamäärän ja opiskelijaa kohden määrätyn yksikköhinnan tulon perusteella. Mainittua tuloa kutsutaan lainsäädännössä valtionosuuden perusteeksi. Kuntayhtymä ja yksityinen koulutuksen järjestäjä saavat rahoituksena valtionosuuden perustetta vastaavan määrän kokonaisuudessaan. Kuntien osalta valtionosuus lasketaan siten, että valtionosuuden perusteesta vähennetään kun-

nan rahoitusosuus. Kunnan rahoitusosuuden kautta kunnat osallistuvat kuntien, kuntayhtymien, yksityisten yhteisöjen ja säätiöiden sekä valtion järjestämän koulutuksen kustannuksiin. Kunnan rahoitusosuus opetustoimen kustannuksiin määräytyy asukasta kohden. Asukaskohtainen kunnan rahoitusosuus lasketaan yksikköhintojen perusteella laskettujen valtakunnallisten kokonaiskustannusten perusteella. Kuntien laskennallinen osuus mainituista kokonaiskustannuksista on 43 prosenttia. Käytännössä kuntien rahoitusosuus on voimassa olevien säästötoimien johdosta hieman yli viisikymmentä prosenttia.

Perusopetuksen, lukiokoulutuksen, ammatillisen peruskoulutuksen, ammattikorkeakoulujen, tuntiperusteisen taiteen perusopetuksen, kansalaisopistojen ja kirjastojen yksikköhinnat määrätään valtioneuvoston vuosittain vahvistamien keskimääräisten yksikköhintojen perusteella. Keskimääräiset yksikköhintojen pohjana on joka toinen vuosi koulutusmuodoittain lasketut kaikille koulutuksen järjestäjille aiheutuneet kokonaiskustannukset. Vuosittain keskimääräisiä yksikköhintoja tarkistetaan yleisen kustannustason muutoksen sekä toiminnan laadun ja laajuuden muutosten mukaisesti. Ammatillisessa peruskoulutuksessa yksikköhinnat lasketaan ja määrätään keskimääräisten yksikköhintojen pohjalta koulutusalaakohtaisesti. Osa opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksessa käytetyistä suoritteista määräytyy suoraan valtion talousarvion määrärahojen perusteella.

Valtion ylläpitämien oppilaitosten rahoitus määräytyy valtion talousarvion mukaan. Rahoituksesta on sovittu tarkemmin opetushallituksen ja oppilaitoksen kesken tehdyssä tulosso-pimuksessa. Määrärahojen mitoituksessa ja jakamisessa oppilaitosten kesken on pyritty käyttämään pääosin vastaavia perusteita kuin valtionosuuksien määräytymisessä.

Osana julkisen talouden säästöjä opetustoimen rahoitusta leikattiin 1990-luvulla. Vuosina 1993-1995 yksikköhintoja leikattiin keskimäärin 12 prosenttia. Vuosina 1996-1998 puolestaan kuntien rahoitusosuutta lisättiin noin 650 markalla asukasta kohden. Vuoden 2002 talousarvioon liittyen eduskunta hyväksyi lain opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain muuttamisesta, jolla yksikköhintoihin tehdyt leikkaukset purettiin. Laki (1389/2001) tuli voimaan vuoden 2002 alusta. Osa leikkauksista purettiin jo vuonna 2001. Kuntien rahoitusosuuteen julkisen talouden säästöjen takia 1990-luvun loppupuolella tehty noin 650 markan suuruinen asukaskohtainen lisäys jäi voimaan.

Opetustoimen rahoitusjärjestelmän perusajatuksena on, että yksikköhinnoissa otetaan huomioon kunkin koulutusmuodon erityiset rahoitusperusteet sekä koulutuspalveluiden tuottamisesta olevat erilaiset olosuhdetekijät, jotka vaikuttavat kustannuksiin. Tällä perusteella on katsottu muun muassa tarpeelliseksi korottaa yksikköhintoja erityisopetusta saavien opiskelijoiden osalta. Nykyiseen ammatillisen koulutuksen rahoitusjärjestelmään liittyvät jäljempänä mainitut erityisopetusta koskevat korotukset. Osa korotuksista koskee yleisesti ammatillista erityisopetusta ja kun taas osa korotuksista koskee vain niitä koulutuksen järjestäjiä, joille on annettu koulutuksen järjestämisluvassa erityinen koulutustehtävä huolehtia erityisopetuksen järjestämisestä, erityisopetuksen yhteydessä annettavasta valmentavasta ja kuntouttavasta opetuksesta ja ohjauksesta sekä opetukseen liittyvistä kehittämisen-, ohjaus- ja tukitehtävistä. Korotukset ovat:

Kaikkia koulutuksen järjestäjiä koskevat korotukset:

- * Ammatillisen koulutuksen yleinen erityisopetusporrastus on 50 % koulutusalan hinnasta.
- * Vammaisille opiskelijoille yleisen ammatillisen koulutuksen yhteydessä järjestettävän valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen yksikköhinta on koulutuksen järjestäjän oma yksikköhinta korotettuna 50 prosentilla.

* Erityisopetuksena järjestettävän oppisopimuskoulutuksen yksikköhinnan korotus on 50 %.

Erityisen koulustehtävän erityisopetuksessa saaneita koulutuksen järjestäjiä koskevat korotukset:

* Ammatillisen erityisoppilaitoksen yksikköhinnan laskentaperusteena (sovelletaan kaikkiin opiskelijoihin) on 2,5 x ammatillisen koulutuksen koulutusalaakohtaisten hintojen perusteella laskettava koulutuksen järjestäjän oma yksikköhinta (sovelletaan myös valmentavaan ja kuntouttavaan opetukseen ja ohjaukseen).

* Perushintaa korotetaan vaikeasti vammaisten opiskelijoiden osalta määrällä, joka on 1,2 x ammatillisen koulutuksen keskihinta.

* Koulutuksen järjestämisen edellyttäessä henkilökohtaista koulunkäyntiavustajaa (rahoituskäytännössä omaksutun tulkinnan mukaan vaikeimmin kehitysvammaiset ja autistit) lisäkorotus on 3,5 x keskihinta.

* Majoitusedun saaneiden opiskelijoiden osalta yksikköhinnan korotus on 68 % keskihinnasta.

Vuonna 2002 opiskelijaa kohti vahvistettu keskimääräinen yksikköhinta on ammatillisessa koulutuksessa 7.249,45 euroa eli noin 43.103 markkaa.

Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain mukaan koulutuksen järjestäjille voidaan myöntää myös ylimääräistä valtionavustusta sekä valtionavustusta kokeilutoimintaan, erityistehtäviin ja toiminnan käynnistämiseen. Lisäksi valtion talousarvioon sisältyy tavalisesti määrärahoja eräiden muiden harkinnanvaraisten valtionavustusten myöntämiseen. Ammatillisen peruskoulutuksen rahoituksen lisäksi ammatillista lisäkoulutusta varten myönnetään valtion rahoitusta sekä opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain että valtion talousarvion perusteella monin eri tavoin.

Koulutuksen järjestäjille opetus- ja kulttuuritoimen rahoitusjärjestelmän ja valtion talousarvion perusteella myönnettävän rahoituksen lisäksi ammatillisen erityisopetuksen piirissä olevien opiskelijoiden saamia palveluita järjestetään ja rahoitetaan myös lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koulumatkатуesta annetun lain (48/1997) ja vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (380/1987) perusteella.

3.5 Ammatillisen erityisopetuksen arvioinnista ja kehittämisestä

Erityisopetuksen tila-arviointi

Opetushallitus teki vuonna 1995 kokonaisarvioinnin peruskoulun ja ammatillisen koulutuksen erityisopetuksen tilasta. Erityisopetuksen tuloksellisuutta arvioitiin taloudellisuuteen, tehokkuuteen ja vaikuttavuuteen liittyvillä tekijöillä. Arvioinnin mukaan oppilaitoksissa on tunnistettu tarve järjestää ammatillista koulutusta myös erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille. Erityisesti ammatillisissa oppilaitoksissa erityisopetusta saavien opiskelijoiden määrä on lisääntynyt huomattavasti. Ammatillisten oppilaitosten erityisopetusta saavista opiskelijoista kaksi kolmasosaa opiskeli arviointiajankohtana samoissa ryhmissä muiden opiskelijoiden kanssa. Integraation toteutumisessa oli edetty hyvin, mutta vielä oli suuria puutteita henkilökohtaisten opetussuunnitelmien ja opinto-ohjelmien laatimisessa. Arvioinnissa todetaan, että henkilökohtaisten tavoitteiden asettamisella ja kuntoutuksen

suunnittelulla voidaan turvata erityisopiskelijan opintojen sujuminen ja laajentaa erityisopetusta useammille ammattialoille.

Yhteistyössä eri sidosryhmien kanssa oli vielä puutteita; ne näkyivät erityisesti kokonaiskuntoutuksen järjestämisessä. Ongelmia oli myös tiedonvaihdossa, kun opiskelija siirtyy peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen. Arvioinnissa todetaan, että oppilaitosten keskinäinen yhteistyö ja verkottuminen sekä erityisoppilaitosten asiantuntijuuden hyödyntäminen lisäävät ammatillisen erityisopetuksen laajuutta ja laatua. Työllistymistä voidaan edelleen parantaa tehostamalla työharjoittelun mahdollisuuksia ja opiskelijoiden sijoittumisen seuranta. Arvioinnin mukaan ammatillisten erityisoppilaitosten opetuksen järjestämisessä tapahtui 1990-luvulla paljon myönteistä kehitystä. (Blom, Laukkanen, Lindström, Saresma & Virtanen 1996.)

Erityisopetuksen laadullisen kehittämisen hanke

Opetushallituksen erityisopetusta koskevassa valtakunnallisessa laadullisen kehittämisen hankkeessa vuosina 1997 - 2001 oli tavoitteena ylläpitää ja lisätä koulutuksen tasa-arvoa ja ehkäistä syrjäytymistä Suomen perustuslain ja koulutuksen järjestämistä koskevien lakien edellyttämällä tavalla. Hanke perustui edellä mainittuun erityisopetuksen tila-arviointiin, kansainvälisiin ja kansallisiin tutkimuksiin, opetuksen tavoitteiden saavuttamisen arviointiin sekä opettajien perus- ja täydennyskoulutukseen. Hanke koski kaikkia koulutustasoja esiopetuksesta ammatilliseen koulutukseen. Sen kohteena olivat kaikkien erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen lasten ja nuorten lisäksi myös muut tukea tarvitsevat oppilaat. (Virtanen 2001.)

Yhteistyössä yliopistojen tutkijoiden sekä sosiaali- ja terveystoimen asiantuntijoiden kanssa hankkeessa etsittiin ratkaisuja erityisopetuksen järjestämiseksi ja käytännön opetustyön kehittämiseksi. Hankkeessa oli mukana 32 kuntaa, kolme normaalikoulua sekä 13 valtion erityiskoulua ja ammatillista erityisoppilaitosta. Hankekunnissa ja -kouluissa kehitettiin malleja erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetusta ja tukipalveluja varten sekä yleisopetuksen että erityisopetuksen ryhmissä. Kunnallisesti ja alueellisesti kehitettiin toiminta-, ohjaus- ja arviointijärjestelmiä sekä moniammatillista yhteistyötä. Lisäksi kehittämistyössä oli keskeistä mm. koulutuksen nivelvaiheiden toimivuuden parantaminen, HOJKS:n käytön tehostaminen, kehittämis- ja palvelukeskustoiminnan kehittäminen ja opettajankoulutus. (Virtanen 2001.)

Kehittämistoiminta

Ammatillisen erityisopetuksen kehittämistoimintaan on viime vuosina suunnattu erillismäärärahoja. Kehittämisrahoja on jaettu yksityisille koulutuksen järjestäjille muun muassa integraation edistämiseen. Kehittämistoiminta on kohdistunut myös kehittämiskeskustoiminnan käynnistämiseen, verkko-opetukseen, monimuoto-opetukseen, yksittäisiin vamma-ryhmiin kuuluvia opiskelijoita koskevaan erityiseen koulutukseen, oppimateriaaleihin sekä yleisesti erityispedagogiseen kehittämiseen.

4 Kehittämisen lähtökohdat ja tulevaisuuden visio

4.1 Ammatillisen koulutuksen kehittämisen lähtökohdat

Koulutusjärjestelmän kehittyminen on sidoksissa koko yhteiskuntaan ja yhteiskunnan muutokset aiheuttavat muutospaineita myös ammatilliselle koulutukselle. Ammatillisen erityisopetuksen opiskelijamäärät ovat lisääntyneet vuosittain viimeisen kymmenen vuoden aikana sekä koulutusjärjestelmään että yhteiskunnalliseen tilanteeseen liittyvistä syistä. Tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrä on kasvanut, mutta kaikilla oppilaitoksilla ei ole riittävästi voimavaroja ja ammattitaitoa vastata lisääntyneeseen kysyntään. Varsinkin integroidussa ammatillisessa koulutuksessa ja vaikeimmin vammaisten perusopetuksen jälkeisessä koulutuksessa on vielä paljon kehitettävää. Perusopetuksessa erityisopetukseen siirrettyjen määrä on kasvanut, joten myös toisen asteen koulutuksessa tulee ennakoida tuleva opiskelijatilanne.

Perusopetus toteutuu Suomessa koko ikäluokalle. Toisen asteen koulutuksen ulkopuolelleen sijaan jää osa nuorista jo koulutuksen aloittamisvaiheessa tai keskeyttämisten kautta myöhemmin. Noin 7-8 % oppilaista ei välittömästi peruskoulun suoritettuaan jatka toisen asteen koulutukseen. Koulutuksen kehittäjien ratkaistavana onkin kysymys, miten ohjata ja motivoida koulutukseen niitä nuoria, jotka eivät hakeudu peruskoulun jälkeen jatko-opintoihin. Lukion tai ammatillisen koulutuksen aloittaa 94 prosenttia ikäluokasta ja 82 prosenttia aloittaneista suorittaa opintonsa loppuun. Opintojen keskeyttäminen ja koulutuksesta syrjäytyminen on ongelmallista sekä yksilöllisesti että yhteiskunnallisesti. Syrjäytymisen ehkäisy on koulutuksen tärkeä tehtävä.

Siirtymävaihe peruskoulusta toiselle asteelle on syrjäytymisen kannalta kriittistä aikaa. Koulutuksen nivelvaiheiden ohjaukseen tuleekin kiinnittää erityistä huomiota. Siirtymävaiheen ohjauksessa ja suunnittelussa yhteistyö lähettävän ja vastaanottavan oppilaitoksen kesken ei vielä toimi tarkoituksenmukaisesti. Vastuun kantaminen ja aktiivinen toiminta kuuluu molemmille osapuolille.

4.2 Ammatillisen erityisopetuksen tulevaisuuden visio

Kaikille tarjotaan perusopetuksen jälkeen mahdollisuus ammatilliseen kehittymiseen työtä, työtoimintaa, jatko-opintoja ja hyvää elämää varten. Ammatillinen koulutus nähdään merkittävänä yhteiskunnallisen osallistumisen edistäjänä.

Ammatillisen erityisopetuksen järjestämisessä ensisijaisena vaihtoehtona on integraatio eli koulutus ammatillisissa oppilaitoksissa. Tavoitteena on liikkumis-, kommunikaatio- ja asenne-esteetön ammatillinen oppilaitos, jossa myös tukea tarvitseva opiskelija on tavallinen opiskelija.

Ammatillista koulutusta kehitetään siten, että ammatillinen erityisopetus sulautuu luonnolliseksi osaksi yleistä koulutustarjontaa ja käytännön työtä oppilaitoksissa. Tarvittavin tukitoimin ja opetusta tarvittaessa mukauttamalla mahdollistetaan osallistuminen ammatilliseen koulutukseen kaikilla koulutusaloilla opiskelijan taustasta ja oppimisedellytyksistä riippumatta ottaen huomioon kunkin alan erityisvaatimukset.

Kehittämistoimien valmistelussa otetaan huomioon inklusion eteneminen koulutuksessa ja yhteiskunnassa.

II EHDOTUKSET

Ammatillisen peruskoulutuksen erityisopetuksen strategiaa pohtiva työryhmä jakaantui toimikauden alussa seitsemään alaryhmään, joiden tehtävänä oli selvittää opetusministeriön määrittelemiä strategiaehdotuksen osa-alueita. Alaryhmät tuottivat omalta osa-alueeltaan raportin ja alustavat strategiaehdotukset, joita on hyödynnetty strategiaa laadittaessa.

5 Koulutuksen saavutettavuus

5.1 Koulutuksellisen tasa-arvon toteutuminen

Opinnoissaan erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat eivät ole tasa-arvoisia muiden kanssa koulutuspalvelujen saatavuudessa. Valtakunnallisissa säädöksissä ja linjauksissa koulutuksellisen tasa-arvon periaate on kirjattu, mutta käytännön toiminnassa periaate ei aina toteudu.

Jokaisella tulee halutessaan olla mahdollisuus saada toisen asteen koulutusta ja mahdollisuus omien edellytysten ja kiinnostusten mukaiseen opiskeluun. Ammatillisen koulutuksen tarjonnan kattavuuteen onkin kiinnitettävä huomiota koko maassa, koska koulutuksen kysyntä ja tarjonta eivät aina vastaa toisiaan alueellisesti tai alakohtaisesti. Myös opiskelulukiossa tulisi olla mahdollista niille tukea tarvitseville opiskelijoille, joiden toiveisiin ja taipumuksiin se paremmin vastaa.

Ammatillinen koulutus tulee tehdä saavutettavaksi kaikille tukea tarvitseville henkilöille eri puolella maata. Koulutuksen järjestämisen tulee perustua riittävään erityisopetuksen asiantuntemukseen ja laajaan verkostoyhteistyöhön eri sidosryhmien kesken. Koulutuksen tulosten pysyvyyden turvaamiseksi asuin- ja toimintaympäristön kehittäminen tulee nivoa kiinteäksi osaksi ammatillista koulutus- ja kuntoutumisprosessia sekä koulutukseen liittyvää työllistymisprosessia. Tämä tulee huomioida opiskelijan henkilökohtaisessa opiskelun järjestämistä koskevassa suunnitelmassa.

Ammatillisen koulutuksen koulutusalojen tulee vastata yhteiskunnan ja työelämän tarpeisiin ja muutoksiin. Erityisopetuksessa koulutuslakohtainen tarjonta ja käyttö on keskittynyt tietyille aloille. Toisen asteen ammatillisen koulutuksen opiskelijoista 6,9 % oli syksyllä 2000 määritelty erityisopiskelijoiksi (erityisopiskelijoiden määrässä eivät ole mukana valmentavan koulutuksen opiskelijat). Erityisopiskelijoita oli keskimääräistä enemmän matkailu-, ravitsemis- ja talousalalla (10,7 %) sekä tekniikan ja liikenteen alalla (9,4 %). Selvästi keskimääräistä vähemmän erityisopiskelijoita oli puolestaan vapaa-ajan ja liikunnan koulutuksessa (0,01 %) ja sosiaali- ja terveystalalla (1,3 %). Yli puolet erityisopiskelijoista opiskeli syksyllä 2000 tekniikan ja liikenteen alan koulutuksessa. Kaikista opiskelijoista joka kuudes opiskeli sosiaali- ja terveystalalla, erityisopiskelijoista kuitenkin vain 3 %. (taulukko 2 kohdassa 3.3.1) Valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus ei ole koulutusaloihin sidottua ja mahdollistaa tarjonnan monialaistumisen. Jotkut valmentavat koulu-

tukset onkin suunnattu tiettyihin työtehtäviin tai niissä avustamiseen. Myös oppisopimus-koulutuksella voidaan lisätä opiskelijan alakohtaisten valintamahdollisuuksien määrää. Erityistä tukea opiskelussaan tarvitseville tulee tarjota mahdollisuus päästä kiinnostuksensa mukaiselle koulutuslalle. Heille on myös tiedotettava perinteisistä opiskelualoista poikkeavista opiskelumahdollisuuksista.

Toiminnallisia rajoitteita kokevien henkilöiden mahdollisuuksiin hakeutua haluamaansa koulutukseen vaikuttavat oleellisesti fyysisen opiskeluympäristön ja koko laajemman oppimisympäristön esteettömyys, saavutettavuus ja käytettävyys. Erilaiset verkko-opiskelumuodot ja erilaisten tietolähteiden käyttö opiskelussa on monelta osin parantanut koulutuksen saavutettavuutta, mutta samalla on syntynyt myös ongelmia erityisesti opiskelijoille, joilla on laajoja visuaalisen hahmottamisen vaikeuksia.

Koulutuksen järjestäjän näkökulmasta nykyinen rahoitusjärjestelmä ei sisällä riittäviä kannustavia ja palkitsevia tekijöitä. Rahoituksen tulisi kannustaa ja vahvistaa koulutuksen järjestäjien omaehtoista kehittämistyötä. Yleistä 50 %:n suuruista erityisopetuksen korotusta voidaan pitää liian pienenä ainakin silloin, jos opiskelu edellyttää pienryhmä- tai yksilö-opetusta taikka opiskelija tarvitsee runsaasti tukipalveluita. Rahoitusperusteet eivät tue vaikeimmin vammaisten ja muiden täyttä tukea tarvitsevien opiskelijoiden integroitua opiskelua ammatillisissa oppilaitoksissa. Nykyiset erityisopetuksen rahoitusperusteet eivät perustu kustannus seurantaan tai selvityksiin toiminnan todellisista kustannuksista.

Ehdotukset:

Opetusministeriön tulee koulutuksen järjestämislupia myöntäessään huolehtia siitä, että vaikeimmin vammaisten opiskelijoiden opiskelumahdollisuudet turvataan koko maassa.

Koulutuksen järjestäjien tulee huolehtia siitä, että kaikkien opiskelijaryhmien koulutustarjonta on riittävä ja alakohtaisesti monipuolinen.

Opetusviranomaisten ja koulutuksen järjestäjien tulee ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin oppimisympäristön esteettömyyden parantamiseksi.

Opetukseen liittyvien tulkkauspalvelujen vastuunjaosta ehdotetaan tehtäväksi päätös kustannusten siirtämisestä opetustoimen rahoituksen piiriin siten, että kustannukset jaetaan koulutuksen järjestäjien ja valtion kesken samoin perustein kuin valtiosuuteen oikeuttavat muut opetuksen tukipalvelut. Tulkkauspalveluiden järjestämiseen tarvittava lisärahoitus tulee osoittaa opetusministeriölle.

Erilaisen palvelutarpeen perusteella rahoitukseen tehtävien porrastusten suuruutta ja perusteita ehdotetaan tarkistettavaksi vuonna 2002 käynnistettävän kustannus selvityksen tietojen perusteella. Rahoitusperusteita tulee kehittää niin, että ne edistävät erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden integroitumista ammatillisiin oppilaitoksiin.

Ammatillisen erityisopetuksen ennakoitua tulee suorittaa alueellisesti koulutuksen järjestäjien (perusopetus ja toinen aste) ja muiden viranomaisten välisenä yhteistyönä.

Perusopetuksen päättövaiheessa koulutuksen järjestäjien tulee kiinnittää huomiota siihen, että erityisopetuksessa olevat ja muut tukea tarvitsevat saavat siirtymävaiheessa tarkoituksenmukaisen ohjauksen. Siirtymävaiheen yhteistyössä tulee olla mukana sekä lähettävä koulu että vastaanottava oppilaitos.

5.2 Opiskelijan erityistarpeiden määrittäminen

Laki ammatillisesta koulutuksesta edellyttää, että vammaisuuden, sairauden, kehityksessä viivästyminen, tunne-elämän häiriön tai muun syyn vuoksi erityisiä opetus- tai oppilashuoltopalveluja tarvitsevien opiskelijoiden opetus annetaan erityisopetuksena. Lainsäädännössä tai opetussuunnitelman perusteissa ei ole säädöksiä tai normeja siitä, miten opiskelijan erityistarpeiden määrittäminen toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa tapahtuu.

Opiskelijan tullessa ammatillisen oppilaitoksen opiskelijaksi hänet voidaan jo ennalta tietää erityisopiskelijaksi tai henkilöksi, jolla on erityisen tuen tarve tai oppimisvaikeuksia. Erityisopetuksen tarve ei kuitenkaan välttämättä esimerkiksi oppimisympäristön vaihtumisesta tai nuoren elämäntilanteen muuttumisesta johtuen jatku toisen asteen koulutuksessa; toisaalta tuen tarve saattaa ilmetä vasta silloin. Oppimisvaikeudet eivät aina edellytä erityisopiskelijaksi määrittelyä ja varsinaista erityisopetusta, vaan niitä voidaan kompensoida tukitoimin ja erilaisin opetusjärjestelyin tavallisen opetuksen yhteydessä. Kehitysvammaisuus, neurologiset sairaudet tai vammat aiheuttavat laaja-alaisia oppimisvaikeuksia, jolloin oppimistilanteet ja opetusmenetelmät on järjestettävä huomattavasti tavanomaisesta poikkeavalla tavalla.

Opiskelijan erityisopiskelijaksi määrittelyn edellytyksenä on, ettei opetuksessa tarvittavaa tukea voida järjestää muuten, esimerkiksi tukiopetuksena. Erityisopetuksen ja tukiopetuksen raja on vaikeuksien vakavuusasteessa ja/tai tilapäisyydessä. Oppilaitoksen tulee arvioida, milloin oppimisvaikeudet edellyttävät erityisopiskelijaksi määrittämistä ja milloin ne ovat muilla tukitoimilla hoidettavissa. Riittävät tuki- ja ohjauspalvelut on järjestettävä kaikille niitä tarvitseville.

Nykyisen käytännön mukaisesti opiskelijan erityistuen tarve määritellään jokaisessa oppilaitoksessa itsenäisesti oppilaitoksen henkilöstön harkintaan ja yleensä myös opiskelijan/hänen huoltajiensa suostumukseen perustuen. Tämä menettely ei kaikissa oppilaitoksissa ole sama, mikä saattaa aiheuttaa opiskelijoiden eriarvoisuutta.

Erityisiä opetus- ja oppilashuoltopalveluja tarvitsevien opiskelijoiden tulee saada erityisopetusta, jolla turvataan henkilökohtaisiin edellytyksiin perustuva oppiminen, itsensä kehittäminen ja ihmisenä kasvaminen. Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain mukaan jokaiselle erityisopetusta tarvitsevalle opiskelijalle on laadittava henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma, HOJKS. Kirjallisessa suunnitelmassa määritellään opiskelijan tarvitsemat yksilölliset tukitoimet. HOJKS:n lähtökohtana on opiskelijan palvelujen ja tuen tarve, joka ohjaa myös oppilaitoksen erityisiä tukitoimia varten saamaa lisähoitusta. Opetusviranomaisten ohjaustoiminnassa on korostettava, että HOJKS sisältää yksilöllisen opetus- ja opiskelusuunnitelman, ja että opiskelijalla on oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta. On myös varmistettava, että oppilaitoksilla on edellytykset tehdä HOJKS:t asiantuntevasti ja riittävän laaja-alaisesti. HOJKS:n tavoitteet on huomioitava opiskelijan kotikunnan vastuulla olevan palvelusuunnitelman laatimisessa ja päinvastoin.

Ehdotukset:

Koulutuksen järjestäjän tulee selvittää opiskelijan erityisten tukitoimien tarve siten, että henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma voidaan laatia säädösten mukaisesti ja huolehtia siitä, että opiskelija saa HOJKS:n mukaiset palvelut koulutuksen aikana. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota oppimisvaikeuksien tunnistamiseen ja oppimisympäristön esteettömyyteen.

Rahoitusperusteet tulee porrastaa erilaisten tukipalveluiden ja erityisten opiskelujärjestelyiden tarpeen perusteella. Erityisen erityisopetuksen koulutustehtävän saaneille koulutuksen järjestäjille tulee kuitenkin edelleen maksaa korotettua rahoitusta.

5.3 Vaikeimmin vammaisten ammatillinen koulutus

Vaikeimmin vammaisena henkilönä voidaan pitää henkilöä, joka tarvitsee jatkuvaa ympärivuorokautista tukea ja palvelua elämisensä perusasioissa. Vaikeimmin vammaisten ammatillinen koulutus tulee järjestää yksilöllisesti ottaen huomioon henkilön lähtökohdat ja tarpeet. Yksilöllisesti toteutettu ammatillinen koulutus voi sisältää myös ammatillisen perustutkinnon suorittamisen joko kokonaan tai osittain. Vaikeimmin vammaisten ammatillisessa koulutuksessa tavoitteena on luoda mahdollisuus työhön tai työtoimintaan sekä oma-toimiseen ja hyvään elämään yksilöllisestä tilanteesta lähtien. Koulutuksen kehittämistyössä on kiinnitettävä huomiota koulutukseen sisältöihin, opetusmenetelmiin, oppimateriaaleihin ja opetushenkilöstön koulutukseen.

Vaikeimmin vammaisen henkilön ammatillinen koulutus tulee järjestää kiinteänä verkostoyhteistyönä opiskelijan, huoltajien, ammatillisten erityisoppilaitosten sekä sosiaali- ja terveystoimen kesken. Opiskelijan henkilökohtaisessa palveluverkostossa mukana ovat tarvittaessa myös muut tarpeelliset sidostahot, kuten ammatilliset oppilaitokset, työhallinto ja järjestöt. Ammatillinen koulutus ja työllistyminen edellyttävät kiinteää yhteistyötä opiskelijan kotikunnan kanssa muun muassa henkilökohtaisen palvelusuunnitelman laatimisen osalta. Kunnan palvelusuunnitelman laatiminen tulee olla mukana opiskelijan henkilökohtaisessa opiskelujen järjestämistä koskevassa suunnitelmassa.

Vaikeimmin vammaisten ammatillisen koulutuksen rahoituksessa keskeistä on kustannusvastuun jakaantuminen opetustoimen sekä sosiaali- ja terveystoimen kesken. Ohjeita tältä osin tulee täsmentää. Nykyinen koulutuksen rahoituspohja ei anna mahdollisuutta merkittävien kustannusvastuiden siirtämiseen opetustoimelle. Vaikeimmin vammaisten ammatillisen koulutuksen järjestäminen jo sinänsä lisää oppilaitoksen kustannuksia. Kustannusvastuita jaettaessa ja uusia rahoitusperusteita luotaessa tulee ottaa huomioon yksittäisen oppilaitoksen mahdollisuus kustannusvastuun kantamiseen rahoitusperustan tuoman kertymän puitteissa. Työnjako ja rahoitusvastuu opetustoimen, sosiaali- ja terveystoimen sekä Kansaneläkelaitoksen (KELA) välillä on eräiden tukimuotojen (esim. tulkkauspalvelut ja koulumatkatuki) osalta osittain selkeytymätön.

Henkilökohtaisen koulunkäyntiavustajan käyttöön perustuva yksikköhinnan korotus nostaa yhden tukimuodon osin perusteettomasti muiden tukimuotojen edelle. Rahoitusperuste voi ohjata osittain keinotekoisesti henkilökohtaisen avustajan käyttöön, vaikka ryhmäavustaja

tai jokin muu vastaava järjestely olisi riittävä. Rahoituksen tulisi tukea myös yksilöllisen selviytymisen mahdollisuuksia ja keinoja.

Ehdotukset:

Rahoituksen porrastusperusteissa käytettäväksi vaikeimmin vammaisten määritysmäksi ehdotetaan:

Vaikeimmin vammaisena henkilönä, jonka ammatillisen koulutuksen järjestämiseen koulutuksen järjestäjä saa korkeimman yksikköhinnan, pidetään henkilöä, jolle oma-toiminen suoriutuminen vamman tai sairauden takia tuottaa erityisen suuria ja laaja-alaisia vaikeuksia ja joka tästä syystä tarvitsee vuorokauden eri aikoina jatkuvaa tukea ja avustamista arkipäivän toimissaan sekä poikkeuksellisen paljon erityisiä henkilökohtaisia palveluja opiskelussaan.

Opetustoimen, sosiaali- ja terveystoimen, KELAn sekä työhallinnon tulee toimia yhteistyössä vaikeimmin vammaisten opiskelumahdollisuuksien turvaamiseksi. Tarvittaessa lainsäädäntöä tulee muuttaa tarkoituksenmukaisen työnjaon ja kustannusvas- tuun aikaansaamiseksi.

Hallinnollinen vastuu vaikeimmin vammaisten ammatillisen koulutuksen aikana tarvittavien kuntoutus- ja tukipalveluiden järjestämisestä tulee määritellä koulutuksen järjestäjän tehtäväksi riippumatta palvelujen rahoitusvastuun jakaantumisesta. Pääasiallisia vastuunkantajia ovat ammatilliset erityisoppilaitokset ja ne ammatilliset oppilaitokset, joilla on riittävä pedagoginen ja kuntoutuksellinen asiantuntemus ja kokemus. Oppilaitos toimii asiantuntijana palvelu- ja tukitarpeita määriteltäessä. Tämän tulee olla osa oppilaitoksen HOJKS-työskentelyä.

Avustajapalveluja ehdotetaan kehitettäväksi sellaisiksi, että ne tukevat myös ryhmä- kohtaisten avustajien käyttöä ja verkostoyhteistyötä.

5.4 Ammatillinen lisäkoulutus ja elinikäinen oppiminen

Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ammatillinen lisäkoulutus on satunnaista eikä se ole vastannut olemassa oleviin tarpeisiin. Aikuisten ammattitutkintojen suorittaminen sekä ammattitaidon kehittäminen ja työtaitojen ja opitun ylläpitäminen lisäkoulutuksella tulee turvata myös erityisryhmiin kuuluville henkilöille sekä koulutustarjonnan että rahoituksen osalta elinikäisen oppimisen periaatteiden mukaisesti.

Ehdotus:

Opetusministeriön tulee huolehtia siitä, että koulutuksen järjestäjillä on käytettävissä riittävä rahoitus myös erityistä tukea tarvitsevien jatko- ja täydennyskoulutukseen. Ammatillisen lisäkoulutuksen rahoituksessa tulee huomioida erityisopetuksen porrastustekijät.

5.5 Ammatilliseen erityisopetukseen liittyvä tiedotus ja markkinointi

Erityisopetuksen merkitystä ja sen tarjoamia mahdollisuuksia ei ole yhteiskunnassamme riittävästi tuotu esille. Tiedon ja koulutuksellisen tasa-arvon lisäämiseksi tulee järjestää valtakunnallinen kampanja ja tiedotustilaisuuksia sekä tehdä julkaisu. Lisäksi kerätään tutkimuksia erityisopetuksen tuloksellisuudesta ja kehitetään erityisopetuksen arviointia, jotta saadaan perusteltavissa olevaa näyttöä erityisopetuksen tehokkuudesta ja vaikuttavuudesta. Tiedottamisessa korostetaan siirtymävaiheen suunnittelun ja ohjauksen merkitystä sekä koulutuksen järjestäjän vastuuta erityisopetuksen järjestämisestä ja organisoimisesta. Julkaisun tulee olla hyvin konkreettinen ja esimerkkien ja toiminnassa olevien mallien kautta valottaa erityisopetuksen toteuttamista käytännön tasolla.

Ehdotus:

Opetushallitus järjestää valtakunnallisen, erityisopetukseen liittyvän tiedotuskampanjan ja tuottaa materiaalia kirjallisessa ja/tai sähköisessä muodossa yhteistyössä oppilaitosten, yliopistojen, ammattikorkeakoulujen ja vammaisjärjestöjen kanssa.

6 Ammatillisen erityisopetuksen sisällöt ja järjestelyt

6.1 Ammatillisissa oppilaitoksissa annettava erityisopetus

Opetusministeriön päätöstä opiskelijaksi ottamisen perusteista ammatillisessa peruskoulutuksessa sovelletaan otettaessa erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita ammatillisiin oppilaitoksiin. Opetushallituksen vuoden 2000 yhteishakutilaston mukaan peruskoulun mukautetun opetussuunnitelman mukaan suorittaneita hakijoita oli 1.381, joista valittiin 1.156. Peruskoulun osittain mukautettuna suorittaneita hakijoita oli 874, heistä valittiin 698. Harjaantumisopetuksen todistuksella yhteishaussa haki mainittuna vuonna 38 opiskelijaa, joista valittiin 31 opiskelijaa. Tutkija Pekka Rantasen (2001) mukaan peruskoulun mukautetun opetussuunnitelman mukaan suorittaneiden hakijoiden keskiarvo on erilaisista arviointikriteereistä johtuen hieman korkeampi kuin muilla opiskelijoilla, mutta heidän opintomenestyksensä on kuitenkin selvästi alhaisempi. Mukautettua opetusta saaneiden hakijoiden todistukset eivät ole vertailukelpoisia muiden todistuksiin nähden. He saavat kuitenkin opiskelijavalinnoissa yleisestä koulumenestyksestä ja painotetuista arvosanoista samat pistemäärät kuin kaikki hakijat, ja heidän on tämän vuoksi periaatteessa helpompi päästä ammatilliseen peruskoulutukseen kuin muiden hakijoiden.

Koulutuksen järjestäjä voi opetusministeriön mainitun opiskelijaksi ottamisen perusteista annetun päätöksen mukaan opiskelijaan liittyvän erityisen syyn perusteella ottaa korkeintaan 30 prosenttia kunkin aloituspaikkaryhmän opiskelijamäärästä valintapistemäärästä riippumatta. Tällaisia opiskelijaan liittyviä erityisiä syitä voivat olla esimerkiksi terveydelliset syyt, oppimisvaikeudet, koulutodistusten vertailuvaikkeudet, harrastustoimintaan liittyvät syyt, sosiaaliset syyt ja työllistämisen turvaamiseen liittyvät syyt. Joustavaa valintaa sovelletaan yhteishakutietojen käsittelyssä hakijan ensimmäisen hakutoiveen osalta. Jous-

tavan valinnan käyttö helpottaa tiedonsiirtoa, koska sen yhteydessä erityistiedot opiskelijasta siirtyvät oppilaitokselle joustavan valinnan lomakkeiden ja liitteiden mukana tarkemmin kuin normaalissa hakukortissa. Koulutuksen järjestäjät ovat käyttäneet joustavan valinnan mahdollisuutta varsin vähän. Kevään 2000 yhteishaussa oli 45.875 ammatillisen peruskoulutuksen aloituspaikkaa, joista joustavan valinnan kautta olisi ollut mahdollisuus täyttää 14.000 paikkaa. Koulutuksen järjestäjät käyttivät kevään yhteishaussa joustavaa valintaa vain 1.578 tapauksessa. Koulutuksen järjestäjien huomiota tulisikin kiinnittää mahdollisuuteen käyttää joustavaa valintaa. Joustavan valinnan käytön lisäämisellä voitaisiin parantaa esimerkiksi oppimisvaikeuksia omaavien henkilöiden mahdollisuutta päästä ammatilliseen peruskoulutukseen.

Peruskoulun jälkeen tiedon opiskelijan suoriutumisesta tulee siirtyä nykyistä paremmin seuraavaan oppilaitokseen. Yhteishaun valintaluetteloiden sisältämä tieto ei tukea tarvitsevien opiskelijoiden kohdalla ole riittävä. Sen lisäksi voidaan tarvita "saattaen vaihtamista" eli peruskoulujen ja ammatillisten oppilaitosten yhteisiä siirtymävaiheeseen liittyviä neuvotteluja ja koulutuskokeiluja. Tiedonsiirtoa helpottavat myös perusopetuksen ylimmillä vuosiluokilla oleville oppilaille järjestettävät tutustumistilaisuudet, vanhempien illat ja avoimien ovien päivät. Erityisesti huomiota on kiinnitettävä perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen vastavuoroiseen aktiivisuuteen koulutukseen ohjaamisessa.

Opiskelijahuollon järjestämisestä ammatillisessa koulutuksessa ei ole säädöksiä tai määräyksiä. Monissa ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelijahuolto on silti järjestetty esimerkiksi opiskelijahuoltotyöryhmänä. Opiskelussaan tukea tarvitsevien opiskelijoiden on voitava käyttää oppilaitoksen opiskelijahuollon asiantuntemusta ja tukea. Opiskelijahuoltoa varten perustetun työryhmän tulee toimia säännöllisesti, aktiivisesti ja opiskelijalähtöisesti, yhteistyössä koko oppilaitoksen henkilökunnan ja myös oppilaitoksen ulkopuolisen verkoston kanssa.

Ammatillisissa oppilaitoksissa toteutetaan tällä hetkellä ESR-rahoituksella esimerkiksi työpajahankkeita, jotka on pääosin tarkoitettu toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle jääneille nuorille, joilla on oppimiseen ja/tai motivaatioon liittyviä ongelmia. Toiminta on ollut tuloksellista, sen avulla on saatu moni syrjäytymisvaarassa ollut nuori työhön tai koulutukseen. Tulisikin miettiä, millä tavalla toimintaa voitaisiin jatkaa myös ESR-rahoituksen päättymisen jälkeen.

Opetushallitus teki vuonna 1995 kokonaisarvioinnin peruskoulun ja ammatillisen koulutuksen erityisopetuksesta. Keväällä 1995 tehdyn kyselyn mukaan ammatillisissa oppilaitoksissa samoissa ryhmissä muiden kanssa opiskeli noin 2/3 erityisopiskelijoista. Siirtymisessä peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen oli ongelmia, eikä yhteistyö ja tiedonkulku kouluasteiden välillä ollut riittävää. Arvioinnin mukaan eriyttämisessä ja yksilöllistämässä oli vaikeuksia, syinä pidettiin voimavarojen vähäisyyttä ja suuria opetusryhmiä. Osa koulutuksenjärjestäjistä myös pelkäsi, ettei koulutuksen tavoitteita saavuteta, jos opetussuunnitelman tavoitteita muutetaan paljon. Luku- ja kirjoitusvaikeudet olivat yleisiä oppimisen esteitä ammatillisessa koulutuksessa. Arvioinnin mukaan opettajilta puuttui luki- vaikeuksien diagnosointiin ja tukemiseen tarvittavaa tietoa ja taitoa. Integroinnin ongelmina ammatillisissa oppilaitoksissa olivat mm. suuret opetusryhmät, jotka vaikeuttivat opetuksen eriyttämistä ja henkilökohtaisen opetussuunnitelman laatimista. Vastaajien mukaan myös erityisopiskelijan sijoittaminen samaan ryhmään muiden opiskelijoiden kanssa lisää epäonnistumisen riskiä, koska opiskelijoiden itseluottamus kärsii ja epävarmuus lisääntyy. Arvioinnin aikana koulutuspiteuden vaihtelumahdollisuutta yksilön tarpeiden mukaan ei

juuri käytetty. Peruskoulun mukautetusta opetuksesta tulevien opiskelijoiden opintojen keskeyttäminen oli arvioinnin mukaan vain hieman suurempaa kuin muiden opiskelijoiden. Sen sijaan sopeutumattomien opetuksesta tulleiden keskeyttämisriski oli nelinkertainen muihin opiskelijoihin verrattuna. (Blom, Laukkanen, Lindström, Saresma & Virtanen 1996.)

Integroidusta erityisopetuksesta ammatillisissa oppilaitoksissa ei ole olemassa tutkimus- tai tilastotietoja. Moni edellä mainitun arvioinnin yhteenvedossa todetuista ongelmista pitää kuitenkin paikkansa tälläkin hetkellä. Erityisopetuksen vaatimat voimavarat ammatillisissa oppilaitoksissa ovat puutteelliset. Oppilaitoksista puuttuu erityispedagogista asiantuntemusta, henkilökohtaisia opetuksen järjestämistä koskevia suunnitelmia ei tehdä ja rahaa ei ole tarpeeksi yksilöllisen koulutuksen toteuttamiseen. Lisäksi siirtymävaihe perusopetuksesta toiselle asteelle ei toteudu tarkoituksenmukaisesti.

Ehdotukset:

Perusopetuksessa erityisopetusta saaneiden oppilaiden opiskelijaksi ottaminen ammatillisiin oppilaitoksiin tapahtuu edelleen opetusministeriön opiskelijaksi ottamisen perusteita koskevan päätöksen mukaisesti ja tarvittaessa joustavan valinnan kautta. Opetusministeriö selvittää syyt joustavan valinnan käytön vähäisyyteen, ja kiinnittää koulutuksen järjestäjien huomiota mahdollisuuteen käyttää joustavaa valintaa. Siirtymävaiheen ohjaukseen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Opetushallitus järjestää perusopetuksen oppilaanohjaajille täydennyskoulutusta ja tiedotusta ammatillisesta koulutuksesta ja siirtymävaiheen suunnittelusta ja ohjauksesta.

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 3 §:ää muutetaan siten, että valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta voidaan vammaisten lisäksi antaa opiskelijoille, joilla on vakavia oppimisvaikeuksia tai sosiaalisen sopeutumisen ongelmia. Edellä mainittu muutos laajentaa valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen kohderyhmää, mistä syystä muutoksen kustannusvaikutukset tulee selvittää.

6.2 Ammatillisia erityisoppilaitoksia koskevat ehdotukset

Erityisopetuksen tarjonta on valtakunnallisesti melko hyvällä tasolla, mutta alueellisesti tarkasteltuna siinä on puutteita, joiden korjaamiseen opetusministeriön tulee kiinnittää huomiota koulutuksen järjestämislupien tarkistuksissa.

Opetushallituksen julkaiseman koulutusoppaan mukaan osa erityisoppilaitoksista soveltaa yhteishakumenettelyä, osa ei. Tämä käytäntö perustuu opetusministeriön päätökseen 21.10.1991, jonka mukaan ammatilliset erityisoppilaitokset voivat valita opiskelijansa yhteishaun rinnalla tai sijasta myös muuta valintajärjestelmää käyttäen. Koulutusta ja yhteishakua koskeva lainsäädäntö on muuttunut opetusministeriön vuonna 1991 antaman päätöksen jälkeen. Opetusministeriön tulee tämän vuoksi antaa uusi päätös siitä, miltä osin yhteishakujärjestelmää ei sovelleta otettaessa opiskelijoita ammatilliseen peruskoulutukseen (ja lukiokoulutukseen). Erityisoppilaitosten osalta ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaista soveltaa nykyistä opetusministeriön opiskelijaksi ottamisen perusteita koskevaa yksityiskohtaista päätöstä. Koulutuksen järjestäjä päättää ammatillisesta koulutuksesta an-

netun lain 27 §:n 1 ja 3 momentin huomioon ottaen opiskelijaksi ottamisen perusteista ammatilliseen erityisoppilaitokseen.

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 9 §:n mukaan koulutuksen järjestämisluvassa annetaan keskeiset määräykset koulutuksen järjestämiseen liittyvistä kysymyksistä. Järjestämisluvissa ei ole määritelty ammatillisten erityisoppilaitosten osalta tarkempia toiminnan painopistealueita. Valtion oppilaitosten osalta painopistealue määritellään oppilaitoksen ja opetushallituksen välisessä tulossopimuksessa.

Yhtenä ammatillisten erityisoppilaitosten toiminnan painopistealueena tulee olla vaikeimmin vammaisten koulutuksen järjestäminen ja kehittäminen. Ammatillisen erityisopetuksen kehittämisen järjestämisluvassa tehtäväkseen saaneiden oppilaitosten tehtävänä on tuottaa vaikeimmin vammaisten ammatillisen koulutuksen järjestämiseen liittyvää tietoa ja asiantuntijapalveluja yhteistyössä opetushallituksen kanssa. Erityisoppilaitosten tulee alueellisen kattavuuden parantamiseksi tarvittaessa suunnata koulutuspaikkoja lähelle opiskelijoita ja perustaa sivukoulutuspisteitä. Lisäksi yhteistyön ja koordinoinnin muotoja on kehitettävä koulutusten järjestämisessä erityis- ja ammatillisten oppilaitosten kesken.

Ammatillisten erityisoppilaitosten tehtävänä on tukea monipuolisesti alueensa ammatillisen erityisopetuksen järjestämistä. Tehtävänä on koulutuksen järjestämisen lisäksi auttaa muita oppilaitoksia koulutuksen siirtymävaiheissa ja HOJKS-työskentelyssä, tarjota konsultaatiopalveluja sekä seurata työllistymistä ja muuta jatkosijoittumista yhteistyössä muiden sidosryhmien kanssa. Näiden tehtävien hoitamiseen tarvitaan mahdollisten lisäpaikkojen lisäksi alueellista yhteistyötä paikallisten viranomaisten, sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottajien, omaisjärjestöjen ja koulutuksen järjestäjien kanssa. Ammatillisten erityisoppilaitosten rooli palvelu- ja kehittämiskeskuksina ei ole kehittynyt samassa suhteessa kuin osaaminen oppilaitoksissa on lisääntynyt. Erityisopetuksen järjestämisestä, erityisopetuksen menetelmistä ja saatavissa olevista palveluista ei ole riittävästi tietoa tai sitä on vaikea saada. Opetushallituksen ohjauksella voidaan parantaa tiedotusta erityisoppilaitosten tarjoamista palveluista ja yleensä erityisopetuksen tarjoamista mahdollisuuksista ammatillisille oppilaitoksille tukimateriaalien ja erityisesti www-sivujen kautta.

Valtion oppilaitosten rahoitusperusteiden jälkeensä jääneisyys ja rahoituspäätösten tekemisen ajankohta vaikeuttavat toiminnan suunnittelua ja palvelujen tarjontaa valtion erityisoppilaitoksissa (5 oppilaitosta). Valtion oppilaitosten rahoitusperusteiden tulee olla yhdenmukaiset muihin erityisoppilaitoksiin verrattuna.

Ammatillisten erityisoppilaitosten yhteistyön kehittämiseksi olisi hyvä olla yhteinen, säännöllisesti kokoontuva neuvottelukunta, jossa erityisoppilaitosten toimintaa suunnitellaan ja koordinoidaan. Neuvottelukunnan tulisi olla koulutuksen järjestäjien ja oppilaitosten edustajista koottu, jotta kosketus käytännön työhön olisi mahdollisimman läheinen. Neuvottelukunnan tehtävänä olisi sopia esimerkiksi yhteisestä oppimateriaalin tuottamisesta, yhteisestä markkinoinnista, opiskelijavalinnan periaatteista, opetussuunnitelmien kehittämisestä, henkilökunnan koulutuksesta ja kehittämishankkeista. Lisäksi neuvottelukunta voisi toimia yhteisten lausuntojen antajana ja aloitteentekijänä eri viranomaisiin päin.

Ehdotukset:

Opetusministeriö ja Opetushallitus neuvottelevat säännöllisesti kaikkien ammatillisten erityisoppilaitosten kanssa niiden toiminnan painopistealueista ja muista opetuk-

sen järjestämiseen liittyvistä kysymyksistä. Neuvottelujen perusteella alueellista ja valtakunnallista palvelutoimintaa varten varataan riittävä rahoitus.

Valtion ylläpitämien erityisoppilaitosten rahoitusperusteiden tulee olla yhdenmukaiset muiden ylläpitämien erityisoppilaitosten kanssa. Opetushallituksen tulee valtion oppilaitosten kanssa kehittää tulosohjausjärjestelmää niin, että oppilaitosten pidemmän aikavälin suunnittelu helpottuu ja rahoitustarpeet voidaan ottaa huomioon valtion talousarviossa.

Ammatilliset erityisoppilaitokset rajataan opiskelijaksi ottamisen perusteita ammatilliseen perustutkintoon johtavaa koulutusta koskevan opetusministeriön asetuksen soveltamisalan ulkopuolelle.

Opetusministeriö päättää, ammatillisen koulutuksen ja lukiokoulutuksen yhteishakujärjestelmästä annetun asetuksen (1197/1998) 1 §:n 2 momentin nojalla, että yhteishakujärjestelmää ei sovelleta otettaessa opiskelijoita ammatillisiin erityisoppilaitoksiin.

Ammatillisten erityisoppilaitosten koulutuksen järjestämislupiin lisätään kohta erityisopiskelijoiden vähimmäisosuudesta. Mikäli erityisoppilaitoksen luvan mukaisesta opiskelijamäärästä keskimäärin yli 20 prosenttia on kolmen vuoden aikana muita kuin ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 20 §:ssä tarkoitettuja erityisopetuksen tarpeessa olevia opiskelijoita, opetusministeriö tarkistaa erityistehtävää koskevien edellytysten täyttymisen kyseisen oppilaitoksen osalta.

Ammatilliset erityisoppilaitokset perustavat yhteisen neuvottelukunnan keskinäisen työnjaon ja palvelutoiminnan kehittämiseksi. Neuvottelukunta tekee yhteistyötä muiden oppilaitosten ja sidosryhmien kanssa.

6.3 Opettajien koulutus

Erityisopetuksen lähtökohtana ammatillisessa koulutuksessa on erityisopetuksen sisällyttäminen koulutuksen järjestäjien ja oppilaitosten strategiaan linjauksiin ja sitä myötä päivittäiseen toimintaan. Tukea tarvitsevien opiskelijoiden opettaminen, ohjaaminen ja muu tuki ammatillisessa koulutuksessa perustuu koko organisaation osaamiseen. Erityisosaamisella taataan opiskelijoille eri vaiheissa heidän tarvitsemansa erityispalvelut myös muissa kuin erityisoppilaitoksissa.

Kaikilla ammatillisten oppilaitosten opettajilla on oltava tietoa oppimisvalmiuksien kartoittamisesta, huomioimisesta ja kehittämisestä. Opetuksen järjestelyillä, opetustavoilla ja opetusmenetelmillä voidaan vaikuttaa varsinkin niiden opiskelijoiden oppimiseen, joilla on oppimisvaikeuksia. Opettajien on tunnettava oppimisvaikeuksia siinä määrin, että he osaavat nähdä esimerkiksi lukivaikeuden osuuden opiskelijan suorituksissa ja osaavat ottaa tämän huomioon osaamisen osoittamisessa ja arvioinnissa.

Kyse ei ole pelkästään opettajien ja/tai erityisopettajien koulutuksesta vaan laajemmasta erityiskasvatuksellisen osaamisen kehittämisestä sekä yhteistyöstä eri toimijoiden kesken. Vaikka esimerkiksi opetushallituksen tuottamassa tai hankkimassa täydennyskoulutuksessa painotetaan erityisopetuksen kysymyksiä, koulutus ei välttämättä kohtaa oppilaitosten ke-

hittämistarpeita. Erityisopetuksen täydennyskoulutuksen tulee olla pitkäkestoista ja suunnitelmallista ja kohdentua palvelemaan opettajien lisäksi myös muita kohderyhmiä. Erityisopetuksen kehittäminen oppilaitoksissa edellyttää koko henkilöstön niin perus- kuin täydennyskoulutuksenkin kehittämistä. Erityiskasvatuksellista osaamista tulee kehittää laajalla rintamalla ja vahvasti kytkettynä koulutuksen järjestäjien ja oppilaitosten kehittämiseen.

Koulutetuista erityisopettajista on pulaa ammatillisessa koulutuksessa, ja tilanne pahenee erityisopettajien runsaan eläkkeelle siirtymisen vuoksi lähivuosina. Ammatillisten erityisopettajien koulutus on usean vuoden ajan pysynyt määrällisesti samansuuruisena (alle 50/vuosi). Välitön koulutustarve ammatillisissa erityisoppilaitoksissa on selvityksen mukaan noin 200 erityisopettajaa. Lisäksi ammatillisten oppilaitosten koulutustarve on vähintään samansuuruisen. Tarvittava erityisopettajankoulutus voidaan parhaiten toteuttaa ammatillisten opettajakorkeakoulujen, yliopistojen ja oppilaitosten yhteistyönä oppilaitosten kehittämishankkeisiin liittyen joitakin vuosia kestävässä hankkeena. Koulutuksessa pitäisi turvata erityisopetuksen asiantuntijuuden kehittyminen oppilaitoksissa.

Vammaisten opiskelijoiden valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opettajan kelpoisuusvaatimuksia ei ole määritelty asetuksessa opettajien kelpoisuusvaatimuksista. Vammaisten ja erityisesti vaikeimmin vammaisten koulutuksessa esimerkiksi sosiaalialan ammattikorkeakoulututkinto voisi olla soveltuva pohjakoulutus. Tällä hetkellä kyseisellä pohjakoulutuksella ei pääse opettajankoulutukseen, koska se tulkitaan riittämättömäksi johtuen sosiaali- ja terveysalan ylemmän korkeakoulututkinnon vaatimuksesta. Näin kouluttautuminen myös erityisopettajaksi on sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinnon pohjalta mahdotonta. Kelpoisuusasetuksen määrittelemiä pohjakoulutusvaatimuksia tulee joustavasti soveltaa erityisopetuksen näkökulmasta opettajien peruskoulutusvalinnassa, jotta saadaan osaavat, erityiskoulutetut henkilöt valmentavaan ja kuntouttavaan opetusmuotoon. Erityisopettajankoulutuksessa tulee myös valmentavan koulutuksen näkökulma ottaa entistä paremmin huomioon.

Ehdotukset:

Erityispedagogisia sisältöjä opettajien koulutuksessa tulee sekä lisätä että kehittää. Opetusministeriö ja opetushallitus kohdistavat myös täydennyskoulutustarjonnan palvelemaan entistä paremmin oppilaitosten erityisopetukseen liittyvän osaamisen kehittämistä.

Opetusministeriö käynnistää erillisen projektin, jossa koulutetaan tarvittava määrä erityisopettajia.

Opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annettuun asetukseen lisätään säännökset valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta antavan henkilön kelpoisuusvaatimuksista.

6.4 Investointirahoitus

Rahoitusjärjestelmä ei riittävässä määrin ota huomioon erityisopetuksen investointitarpeita. Vaikka fyysisen ympäristön rakentamista on Suomessa jo pitkälle säädelty, rakennuksissa esiintyy esteitä liikkumisrajoitteisille henkilöille. Uudet oppilaitosrakennukset ja -

ympäristöt tulee rakentaa esteettömiksi ja hyväksi kaikille opiskelijoille. Myös vanhat oppilaitokset tulee korjata niin, että fyysinen ympäristö ei muodostu esteeksi opiskelulle.

Ehdotus:

Investointirahoitusta kehitettäessä tulee riittävästi huomioida erityisopetuksen tarpeet ja mahdollisuudet uusien ja entistä monipuolisempien investointien suorittamiseen.

7 Ehdotukset lisäselvityksistä

7.1 Ammatillisen erityisopetuksen valtakunnallinen arviointi

Ammatillisen erityisopetuksen järjestämisen, laadun ja tuloksellisuuden arviointi kokonaisuudessaan on työryhmän mielestä tärkeitä. Strategiatyöryhmä on keskittynyt järjestelmään liittyviin kysymyksiin, mistä syystä laadulliseen arviointiin tulee kiinnittää erityistä huomiota. Arvioinnissa tulee huomioida erityisopetuksen kyky seurata aikaansa ja suunnitella tulevaisuutta tukea tarvitsevien opiskelijoiden kannalta.

Ammatillisten oppilaitosten integroidusta erityisopetuksesta ei ole tilastotietoja. Integroituna opiskelee sekä erityisopiskelijoiksi määriteltyjä opiskelijoita että niitä tukea tarvitsevia opiskelijoita, joille ei ammatillisessa oppilaitoksessa ole määritelty erityisopiskelijan statusta.

Vammaisten opiskelijoiden valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta voidaan nykyisten järjestämislupien mukaisesti ammatillisten erityisoppilaitosten lisäksi järjestää 18:ssa ammatillisessa oppilaitoksessa. Kaikki järjestäjät eivät kuitenkaan ole koulutusta järjestäneet. Ammatillisten oppilaitosten ilmoittamien suunnitelmien mukaan lukuvuonna 2001 - 2002 koulutuksessa on n. 240 opiskelijaa, kun järjestämislupien mukaisia paikkoja on 355. Valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus vaatii runsaasti resursseja, mikä on yksi syy siihen, etteivät kaikki järjestäjät ole vielä voineet toteuttaa ko. koulutusta. Nykyinen 50 %:n korotus yksikköhintaan ei korvaa niitä toimintoja, joita valmentavan koulutuksen toteuttaminen edellyttää.

Ammatillisten perustutkintojen vaatimukset koskevat kaikkia ammatilliseen peruskoulutukseen hyväksytyttä opiskelijoita. Erityisopetuksessa tutkintovaatimusten tavoitteita on kuitenkin mahdollista mukauttaa. Ammatillisesta koulutuksesta annetun asetuksen mukaan opetus on mukautettava siten, että opiskelija mahdollisimman suurella määrällä saavuttaa opetussuunnitelman perusteissa asetetut tavoitteet. Mukautettujen tutkintojen lisäksi erityisopetuksessa tarvitaan myös tutkintoja, joiden tavoitteita, sisältöjä ja opiskeluaikaa on muutettu edellä mainittuja mukautettuja tutkintoja enemmän.

Ehdotukset:

Erityisopetuksen kehittämiseksi opetusministeriö käynnistää erityisopetuksen laadullisen ja määrällisen arvioinnin ammatillisissa oppilaitoksissa ja erityisoppilaitoksissa.

Arvioinnissa selvitetään sekä laadullisesta että määrällisestä näkökulmasta integroidun ammatillisen erityisopetuksen järjestämistä, tukiopetuksen järjestämistä ja muita erityisiä opetusjärjestelyjä ammatillisissa oppilaitoksissa sekä koulutuksen järjestämistä ammatillisissa erityisoppilaitoksissa.

Opetusministeriön toimesta selvitetään vammaisten opiskelijoiden valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen tilanne sekä alueellisen tarpeen ja kattavuuden että koulutuksen järjestäjien kannalta. Samassa yhteydessä selvitetään valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen rahoitukseen liittyvät kysymykset.

Arvioinnin yhteydessä opetusministeriö tekee selvityksen, jossa tarkastellaan nykyisen ammatillisen koulutuksen rakenteen (amatilliset perustutkinnot, valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus, oppisopimuskoulutus) tarkoituksenmukaisuutta erityisopetuksen näkökulmasta. Erityisesti tulisi selvittää sellaisten eri alojen työvaltaisten (työammatti) koulutusten asema, josta ei voida antaa alan perustutkinnon tutkintotodistusta mukautettunakaan.

7.2 Koulutuksen tuloksellisuus

Erityisopetuksen osalta koulutuksen tuloksellisuus on monitahoinen kysymys. Työllistymisen ohella koulutuksen tuloksellisuutta voidaan mitata monilla muilla mittareilla, jotka liittyvät opiskelijan elämänkulkuun opintojen jälkeen. Muun muassa sosiaalisten taitojen merkitys työllistymiselle ja yhteiskuntaan osallistumiselle on tiedostettava. Tällä hetkellä ammatillisen erityisopetuksen tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden seuranta ei ole monipuolista.

Ammatillisen koulutuksen tuloksellisuusrahoitusta on selvitetty selvitysmiehen toimesta, ja siitä on käynnistymässä kokeilu vuoden 2002 aikana. Erityisopetus ei ole kokeilussa mukana.

Ehdotus:

Tuloksellisuusrahoituksen kehittämisessä otetaan huomioon erityisopetuksen järjestäminen.

7.3 Erityiset tukitoimet lukiossa

Nykyisten säädösten mukaan opiskelija voi suorittaa samanaikaisesti sekä ammatillisen tutkinnon että lukion oppimäärän ja ylioppilastutkinnon samoin kuin lukion oppimäärään kuuluvia yksittäisiä kursseja. Työryhmän käsityksen mukaan myös lukioissa olisi tarvetta erityisille tukitoimenpiteille sekä opetus- ja oppilashuoltopalveluille.

Ehdotus:

Opetusministeriö selvittää erityisten tukitoimenpiteiden sekä opetus- ja oppilashuoltopalveluiden tarpeen lukiossa ja tarvittaessa ryhtyy toimenpiteisiin niitä koskevien säännösten lisäämiseksi lukiolainsäädäntöön.

8 Tiivistelmä

Ammatillisen peruskoulutuksen erityisopetuksen strategiatyöryhmän määritteli tulevaisuuden vision seuraavasti:

- Kaikille tarjotaan perusopetuksen jälkeen mahdollisuus ammatilliseen kehittymiseen työtä, työtoimintaa, jatko-opintoja ja hyvää elämää varten. Ammatillinen koulutus nähdään merkittävänä yhteiskunnallisen osallistumisen edistäjänä.
- Ammatillisen erityisopetuksen järjestämisessä ensisijaisena vaihtoehtona on integraatio eli koulutus ammatillisissa oppilaitoksissa. Tavoitteena on liikkumis-, kommunikaatio- ja asenne-esteetön ammatillinen oppilaitos, jossa myös tukea tarvitseva opiskelija on tavallinen opiskelija.
- Ammatillista koulutusta kehitetään siten, että ammatillinen erityisopetus sulautuu luonnolliseksi osaksi yleistä koulutustarjontaa ja käytännön työtä oppilaitoksissa. Tarvittavin tukitoimin ja opetusta tarvittaessa mukauttamalla mahdollistetaan osallistuminen ammatilliseen koulutukseen kaikilla koulutusaloilla opiskelijan taustasta ja oppimisedellytyksistä riippumatta ottaen huomioon kunkin alan erityisvaatimukset.
- Kehittämistoimien valmistelussa otetaan huomioon inklusion eteneminen koulutuksessa ja yhteiskunnassa.

Visiossa asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi työryhmä esittää seuraavaa:

Toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa tulee kiinnittää erityistä huomiota koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseen. Kaikilla tukea tarvitsevilla henkilöillä eri puolella maata tulee halutessaan olla mahdollisuus saada toisen asteen koulutusta ja mahdollisuus omien edellytysten ja kiinnostusten mukaiseen opiskeluun. Ammatillisen koulutuksen koulutusalojen tulee vastata yhteiskunnan ja työelämän tarpeisiin ja muutoksiin. Tästä syystä kaikkien opiskelijaryhmien koulutustarjonnan on oltava riittävä ja alakohtaisesti monipuolinen. Lisäksi ammatillisen erityisopetuksen ennakointia tulee kehittää. Tasa-arvon toteutumiseksi myös oppimisympäristön esteettömyyttä on parannettava siten, ettei oppimisympäristö aiheuta syrjäytymistä.

Opiskelijan erityisten tukitoimien tarve tulee oppilaitoksessa selvittää siten, että henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma voidaan laatia säädösten mukaisesti. Lisäksi on huolehdittava siitä, että opiskelija saa HOJKS:n mukaiset palvelut koulutuksen aikana. Rahoitusperusteet tulee määritellä erityisopetuksen opiskelijoiden edellä mainittujen erilaisten tukipalveluiden ja erityisten opiskelujärjestelyiden tarpeen perusteella. Rahoitusperusteita tulee kehittää niin, että ne edistävät erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden integroitumista ammatillisiin oppilaitoksiin. Keskeisessä asemassa on vuonna 2002 käynnistettävä kustannusselvitys, jonka pohjalta tarkastellaan porrastusperusteita ja -prosentteja.

Vaikeimmin vammaisten ammatillinen koulutus tulee järjestää yksilöllisesti ottaen huomioon henkilön lähtökohdat ja tarpeet. Koulutuksen tavoitteena on luoda mahdollisuus työhön tai työtoimintaan sekä omatoimiseen ja hyvään elämään yksilöllisestä tilanteesta lähtien. Koulutuksen kehittämistyössä on kiinnitettävä huomiota koulutukseen sisältöihin, opetusmenetelmiin, oppimateriaaleihin ja opetushenkilöstön koulutukseen. Vaikeimmin vammaisten henkilöiden opiskelumahdollisuudet tulee turvata koko maassa siten, että koulutus toteutetaan kiinteänä verkostoyhteistyönä eri toimijoiden ja hallinnonalojen välillä.

Integroidusta erityisopetuksesta ammatillisissa oppilaitoksissa ei ole olemassa tutkimus- tai tilastotietoja. Tiedetään kuitenkin, että integroidussa ammatillisessa erityisopetuksessa on paljon kehitettävää. Erityisopetuksen vaatimat voimavarat ammatillisissa oppilaitoksissa ovat puutteelliset, oppilaitoksista puuttuu sekä rahaa että erityispedagogista asiantuntemusta. Integraatioperiaatteen toteutumiseksi ammatillisten oppilaitosten edellytyksiä erityisopetuksen järjestämiseen on parannettava.

Ammatillisten erityisoppilaitosten toiminnan yhtenä painopistealueena tulee olla vaikeimmin vammaisten koulutuksen järjestäminen ja kehittäminen. Lisäksi ammatillisten erityisoppilaitosten tehtävänä on tukea alueensa ammatillisen erityisopetuksen järjestämistä. Erityisoppilaitosten roolia palvelu- ja kehittämiskeskuksina tulee kehittää ja tukea. Edellä mainittujen tehtävien hoitamiseen tarvitaan mahdollisten lisäpaikkojen lisäksi monipuolista alueellista yhteistyötä.

Syrjäytymisen ehkäisy on koulutuksen tärkeä tehtävä. Siirtymävaihe peruskoulusta toiselle asteelle on syrjäytymisen kannalta kriittistä aikaa. Perusopetuksen päättövaiheessa tuleekin kiinnittää huomiota siihen, että erityisopetuksessa olevat ja muut tukea tarvitsevat saavat siirtymävaiheessa tarkoituksenmukaisen ohjauksen. Siirtymävaiheen ohjauksessa, suunnittelussa ja toteutuksessa yhteistyö lähettävän ja vastaanottavan oppilaitoksen kesken ei vielä toimi tarkoituksenmukaisesti.

Myös opettajien koulutukseen tulee kiinnittää huomiota. Koulutetuista erityisopettajista on pulaa ammatillisessa koulutuksessa, ja yhä paheneva tilanne vaatii toimenpiteitä. Erityisopetuksen kehittäminen oppilaitoksissa edellyttää koko henkilöstön niin perus- kuin täydennyskoulutuksenkin kehittämistä. Opettajien koulutuksessa erityispedagogisia sisältöjä tulee sekä lisätä että kehittää. Kaikilla ammatillisten oppilaitosten opettajilla on oltava tietoa oppimisvalmiuksien kartoittamisesta, huomioimisesta ja kehittämisestä. Erityisopetuksen täydennyskoulutuksen tulee olla pitkäkestoista ja suunnitelmallista ja palvella oppilaitosten erityisopetukseen liittyvän osaamisen kehittämistä.

Erityisopetuksen kehittämiseksi tulee käynnistää erityisopetuksen laadullinen ja määrällinen arviointi. Arvioinnissa tulee selvittää integroidun ammatillisen erityisopetuksen järjestämistä, tukiopetuksen järjestämistä ja muita erityisiä opetusjärjestelyjä ammatillisissa oppilaitoksissa sekä koulutuksen järjestämistä ammatillisissa erityisoppilaitoksissa. Lisäksi tulee selvittää vammaisten opiskelijoiden valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen tilanne ja rahoitukseen liittyvät kysymykset. Arvioinnin yhteydessä tulee vielä tehdä selvitys, jossa tarkastellaan nykyisen ammatillisen koulutuksen rakenteen tarkoituksenmukaisuutta erityisopetuksen näkökulmasta.

9 Eriävät mielipiteet

23.1.2002

ERIÄVÄ MIELIPIDE

Ammatillisissa oppilaitoksissa tapahtuvan erityisopetuksen yksi suurimmista ongelmista on rahoitus. Vaikka työryhmä teki rakentavia rahoitusehdotuksia, tärkeimmät ehdotukset puuttuvat; ammatillisen erityisopetuksen rahoitus on muutettava käyttötarkoitussidonnaiseksi ja rahoituksen tasoa tulee korottaa siten, että säännöksissä ja määräyksissä olevat erityisopetuksen toteuttamisveloitteet voidaan toteuttaa. Koska korotettu yksikköhinta on lisäksi rajattu rahoitusmääräyksiin koskemaan vain osaa erityisopiskelijoita, tulee myös asetusta opetus- ja kulttuuri-toimenrahoituksesta 806/98 § 8, ensimmäisen momentin kuudenteen kohtaan lisätä viittaus ammatillisen koulutuksen lain kahdennenkymmenennen pykälän ensimmäiseen momenttiin. Nämä muutokset parantavat mielestäni erityisopiskelijoiden oikeusturvaa ja takaavat opiskelijalle ne erityiset opetus- ja oppilashuoltopalvelut, joita hän tarvitsee.

En yhdy työryhmän ehdotukseen, jonka mukaan tulkkauspalvelujen kustannukset siirretään opetustoimeen enkä ehdotukseen, jonka mukaan hallinnollinen vastuu vaikeimmin vammaisten koulutuksen aikaisesta kuntoutus- ja tukipalveluista siirretään koulutuksenjärjestäjälle riippumatta rahoitusvastuun jakautumisesta. Mielestäni edellä mainittuja ehdotuksia tehtäessä työryhmä ei selvittänyt ehdotusten kaikkia mahdollisia seurannaisvaikutuksia.

Ammatillisissa oppilaitoksissa tapahtuva erityisopetus (erityisryhmissä ja integroituna) sekä oppimisvaikeuksien tunnistaminen ja niiden ottaminen huomioon opetusta suunniteltaessa ei työryhmässä saanut riittävää painoarvoa. Työryhmän olisi tullut tehdä ehdotuksia siitä, miten integroitua erityisopetusta kehitetään, esimerkiksi ehdotus enimmäisryhmäkoon säätämisestä tai määräämisestä ja ehdotus, miten määrätään erityisopiskelijastatuksen määrittelyprosessista siten, ettei opiskelijan oikeusturva vaarannu.

Työryhmän ehdottaman rahoitus selvityksen ajankohtaa tulee myöhentää, koska luotettavuuden takaamiseksi koulutuksenjärjestäjillä tulee vähintään vuotta ennen olla tiedossa, minkälaisia kustannus selvityksiä heiltä pyydetään.

Esitän lopuksi eriävän mielipiteen työryhmän tutkintorakenteen kehittämisehdotukseen. Nykysäännökset mahdollistavat erityisopiskelijoiden ammatillisen peruskoulutuksen toteuttamisen monilla eri tavoilla, joten ehdotus on tarpeeton.

Merja Laamo

ERIÄVÄ MIELIPIDE AMMATILLISEN PERUSKOULUTUKSEN ERITYISOPETUKSEN STRATEGIAAN

1. Työryhmän kokoonpano

Työryhmän kokoonpano on ollut liian **erityisoppilaitospainotteinen**. Muiden ammatillisten oppilaitosten edustus on rajoittunut kahteen edustajaan. Työryhmään on kutsuttu neljän erityisoppilaitoksen rehtorit, joista yksi puheenjohtajaksi. Lisäksi on sihteerinä toiminut erään erityisoppilaitoksen apulaisjohtaja.

2. Työryhmän työskentely

Vahva painottuminen erityisoppilaitoksiin työryhmän kokoonpanossa on aiheuttanut asioiden käsittelyssä ja työryhmän työskentelyssä muiden ammatillisten oppilaitosten ongelmien erittäin vähäisen käsittelyn. Ammatillisissa opinnoissa olevien erityisoppilaiden määrästä on kuitenkin lähes 2/3 muissa kuin erityisoppilaitoksissa. Laki velvoittaa erityisopetuksen järjestämiseen muissakin kuin erityisoppilaitoksissa. Näiden oppilaitosten **opetuksen kehittämis-, ohjaus- ja tukitoimien käsittely on ollut riittämätöntä**.

3. Rahoituskysymykset

Ehdotuksessa oleva vammaisten opiskelijoiden **kuntoutuksen, tukipalveluiden ja tulkkauspalveluiden** valtion rahoitusosuuden siirtäminen opetustoimen rahoitusosuuteen on huono ratkaisu, myös asiantuntijoiden kuulemistilaisuudessa lausumien mielipiteiden mukaan. Kuntakohtaisten käytännön erojen takia rahoitus ei välttämättä kohdistu tukitoimia tarvitseville ja huonontaa opiskelumahdollisuuksia. Niiden pitäisi edelleen olla **vammaislain mukaisesti hoidettuja**.

Opiskelijan **tukitarpeen mukainen rahoitus tulisi kohdistaa suoraan oppilaitokselle** opiskelijan tuen organisoimiseen (ns. korvamerkintä), jolloin lisärahoituksen käyttöä pystytään myös seuraamaan. Ehdotuksen mukaisestihan rahoitusperusteiden porrastaminen opiskelijan tuen tarpeiden mukaisesti tulisi **koskemaan kaikkia oppilaitoksia**, ei vain erityisoppilaitoksia.

Ammatilliseen peruskoulutukseen **valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta** (ns. valmentava I) tulisi voida järjestää muissakin kuin erityisoppilaitoksissa asianmukaisen rahoitustuen turvin.

Ehdotuksissa esitetyt käytäntöjen muutokset edellyttävät opetusministeriöltä **erityisopetuksen kokonaisrahoituksen lisäämistä**.

Marketta Leander

Lähteet

- Ammatillisen erityisopetuksen toimikunnan mietintö. 1973:154.
- Asetus ammatillisesta koulutuksesta. 1998. 6.11.1998/811.
- Asetus opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta. 1998. 6.11.1998/806.
- Blom, H., Laukkanen, R., Lindström, A., Saresma, U. & Virtanen, P. (toim.) 1996. Erityisopetuksen tila. Toinen tarkistettu painos. Arviointi 2. Opetushallitus. Helsinki.
- Daavittila, O. 1987. Henkisessä kehityksessä viivästyneiden ja kehitysvammaisten ammatillinen erityisopetus. Ammattikoulujen Hämeenlinnan opettajaopisto. Julkaisuja 28.
- Daavittila, O. & Mänty, T. 2001. Ammatillinen erityisopetus. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.) Lasten erityishuolto ja opetus Suomessa. 11. täysin uudistettu painos. Lastensuojelun Keskusliitto. Juva: WS Bookwell Oy, 138–148.
- Hautamäki, J., Kuusela, J. & Mänty, T. 1996. Erityisopettajien valmistuminen Suomessa 1960–1994. Teoksessa H. Blom, R. Laukkanen, A. Lindström, U. Saresma & P. Virtanen (toim.) Erityisopetuksen tila. Toinen tarkistettu painos. Arviointi 2. Opetushallitus. Helsinki, 75–81.
- Klemelä, K. 1999. Ammattikunnista ammatillisiin oppilaitoksiin. Ammatillisen koulutuksen muotoutuminen Suomessa 1800-luvun alusta 1990-luvulle. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 48.
- Koulutus ja tutkimus vuosina 1999–2004. 1999. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriö. Helsinki.
- Laakkonen, P. 1991. Eriyttäminen ammatillisessa koulutuksessa. Teoksessa J. Koro, P. Laakkonen, P. Lintala, A. Saarikoski, R. Skyttä Eriyttäminen ammatillisessa koulutuksessa. Ammattikasvatushallitus. Helsinki, 37–75.
- Ladonlahti, T. 2000. Oppimisen merkitys ja mahdollisuudet yhteisöön liittymisen tukemisessa. Teoksessa T. Ladonlahti ja R. Pirttimaa (toim.) Erityispedagogiikka ja aikuisuus. Helsingin yliopiston Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia. Oppimateriaaleja 94. Espoo, 17–41.
- Laki ammatillisesta koulutuksesta. 1998. 21.8.1998/630.
- Laki keskiasteen koulutuksen kehittämisestä. 1978. 16.6.1978/474.
- Laki lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden koulumatkatuesta. 1997. 10.1.1997/48.
- Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta. 1998.21.8.1998/635.
- Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain muuttamisesta. 2001. 21.12.2001/1389.
- Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista. 1987. 3.4.1987/380.
- Lehtinen, U. & Pirttimaa, R. 1995. Aikuiskasvatuksen suunnitelma NOVA. Normalisaatio, Osallistuminen, Vuorovaikutus, Aikuisuus. Miten tukea kehitysvammaisten nuorten ja aikuisten kasvua? Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos.
- Lukioasetus. 1998. 6.11.1998/810.
- Lukiolaki. 1998. 21.8.1998/629.
- Moberg, S. 1998. Integraatio ja sen tavoittelun ongelmat. Teoksessa O. Ikonen (toim.) Kehitysvammaisten opetus. Mitä ja miten? Helsinki: Kehitysvammaliitto ry., 38–61.
- Murto, P., Naukkarinen, A. & Saloviita, T. (toim.) 2001. Inklusion haaste koululle. Oike-

- us yhdessä oppimiseen. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Mähönen, H. 1998. Omin voimin yhteistoimin. Invalidiliitto ry 60 vuotta. Hämeenlinna: Karisto.
- Mänty, T. 2000a. Ammatillisista erityisoppilaitoksista elämään. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 159.
- Mänty, T. 2000b. Koulutus integraation tukena. Teoksessa T. Ladonlahti ja R. Pirttimaa (toim.) *Erityispedagogiikka ja aikuisuus*. Helsingin yliopiston Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia. *Oppimateriaaleja* 94. Espoo, 71–108.
- Nirje, B. 1985. The basis and logic of the normalization principle. *Australia and New Zealand Journal of Developmental Disabilities* 11(2), 65–68.
- Opetushallitus. 2000. Ammatillisen peruskoulutuksen opetussuunnitelman ja näyttötutkinnon perusteet. 2000.
- Opetusministeriön perustietokyselyn raportit tilanteesta 20.9.2000, 20.1.2001 ja 20.9.2001.
- Rantanen, P. 2001. Valintakoe vai ei? Ammatillisen koulutuksen ja ammattikorkeakoulujen opiskelijavalinnan tarkastelua. Opetusministeriö. *Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja* 83. Helsinki.
- Tuunainen, K. 2001. Meillä menee valitettavasti hyvin. Professori Kari Tuunaisen jäähyväisluento 19.4.2001 Joensuussa. *Erityisopetuksen tutkimus- ja menetelmätieto* 3/2001, 12–18.
- Tuunainen, K. & Ihatsu, M. 1996. Erityisopetuksen organisoinnin kehityslinjat Suomessa. Teoksessa H. Blom, R. Laukkanen, A. Lindström, U. Saresma & P. Virtanen (toim.) *Erityisopetuksen tila*. Toinen tarkistettu painos. Arviointi 2. Opetushallitus. Helsinki, 7–24.
- Tuunainen, K. & Nevala, A. 1989. *Erityiskasvatuksen kehitys Suomessa*. Helsinki: Gaudamus.
- Virtanen, P. 2001. Erityishuoltoa ja opetusta koskeva lainsäädäntö. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.) *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa*. 11. täysin uudistettu painos. Lastensuojelun Keskusliitto. Juva: WS Bookwell Oy, 49–66.
- Vammaisten ammatillisen koulutuksen komitean mietintö. 1979:7.
- Ylioppilastutkintoasetus. 1994. 21.11.1994/1000.